

Restituiri

■ Pitești ■

Revistă document a Centrului Cultural Pitești

Anul XIV ■ Nr. 1 (39)/2016

Serie nouă ■ 4 lei

O nuntă în Țara Românească (Karl Lanzedelly)

Țărancă din Argeș
(Carol Pop de Szathmari)

Țărancă din Muscel
(Carol Pop de Szathmari)

Târg în Țara Românească
(Karl Lanzedelly)

Sumar

Studii

dr. Marius ANDREESCU, *John Locke- precursor al liberalismului și constituționalismului contemporan*

File de istorie

conf. univ. dr. Claudiu NEAGOE, *Epoca domniilor fanariote. Limite cronologice și trăsături generale*

Cercetator științific III Oana Andreia SÂMBRIAN, *Războiul sau războaiele de treizeci de ani? muzeograf Octavian DĂRMĂNESCU*, *Ctitorii de la Pitești și copilul lor domnesc: Barbu sau Bălașa?*

Memorii

prof. univ. dr. Petre POPA, *Mareșalul Ion Antonescu în dialog cu scriitorul Ioan Alexandru Brătescu-Voinești*

ing. Nicolae COSMESCU, *Motorsportul argeșean se conjugă... la trecut! (VIII)*

Restituiri Pitești

CONSILIUL ȘTIINȚIFIC:

conf. univ. dr. Claudiu NEAGOE

dr. Ovidiu PINTILIE

cercet. șt. III dr. Oana Andreia SÂMBRIAN

COLECTIVUL DE REDACȚIE:

Redactor-șef: prof. Marius CHIVA

Secretar de redacție: dr. Marin TOMA

Redactori:

prof. dr. Elena STEFĂNICĂ

prof. drd. Constantin VĂRĂȘCANU

Octavian DĂRMĂNESCU

ing. Nicolae COSMESCU

Corectură: Constantin CÂRSTOIU

Relații cu publicul: Carmen SAITA

ADRESA REDACȚIEI:

Centrul Cultural Pitești,

Calea Craiovei, nr. 2 (Casa Cărții)

Tel./fax.: 0248 219976

www.centrul-cultural-pitesti.ro

e-mail: restituiripitesti@gmail.com

Revista *Restituiri Pitești* apare trimestrial sub egida Consiliului Local și a Primăriei Pitești. Revista publică articole pe teme de istorie universală și românească, sociologie politică, antropologie socială și culturală, precum și documente variate din Arhivele Naționale ale Statului, Arhivele Militare Române și arhive personale.

Responsabilitatea pentru conținutul articolelor revine în totalitate autorilor (art. 206 C.P.).

Reproducerea articolelor sau a documentelor publicate se poate face numai cu indicarea autorului articolului și a titulaturii revistei.

Textele și fotografiile aduse în redacție nu se înapoiază.

ISSN: 1583-5863

Editor - Centrul Cultural Pitești

Tiparul executat la TIPARG S.A.

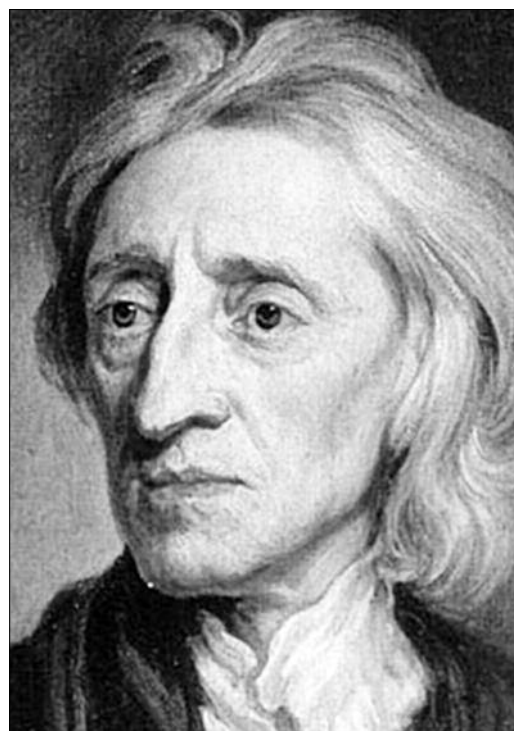
John Locke - precursor al liberalismului și constituționalismului contemporan

Dr. Marius ANDREESCU

Abstract: John Locke gave expression to the political and social ideals of the English bourgeoisie of his time. His treatises on the governance are considered the basic texts of the modern democratic liberal doctrine and, we may say, prefigure the constitutionalism and supremacy of the rights in their contemporary meanings. Together with other authors, we state that the capital significance of John Locke's work for the juridical will and thinking and the modern policy is linked to the ideal of eliminating the discretionary power and arbitrariness of state's power exercising and the establishing of a state society, based on rules in which, the principles of law supremacy and respecting of man's natural rights, to represent the basis for building the social institution.

Key words: The concept of experience in philosophy, the sensitivity and reason, man's natural rights, the social state continuator of the natural State, the limits of state's powers, individual liberty, democratic individualism

Experiența, unica sursă a cunoștințelor noastre. Orice incursiune în istoria filosofiei remarcă dualismul concepțiilor privind cunoașterea. Pe de o parte, empiriștii care susțin prioritatea senzației, a contactului nemijlocit dintre om și natură ca fiind unica sursă sau modalitatea principală de a ajunge la formularea cunoștințelor chiar și cu caracter teoretic, iar pe de altă parte, adepții raționalismului a căror argumentare vizează prioritatea determinată sau chiar absolută a ideilor, a construcțiilor raționale, uneori independente de orice formă de cunoaștere senzorială, apriorice, ce fundamentează cunoașterea umană. Acest dialog dintre concepțiile empiriste și raționaliste își au originea în antichitate și implică formarea unui mod de a înțelege realitatea. Aristotel afirma că ceea ce există este numai individualul, dar noi putem cunoaște numai generalul. Opera filosofică a lui John Locke este încadrată în mod tradițional de comentatorii istoriei filosofiei în concepțiile empiriste. Totuși, la o analiză mai atentă a concepției filosofice a marelui gânditor englez observăm că senzorialul nu este sursa unică a oricărei cunoștințe, ci numai temeiul de la care se pornește pentru a se elabora concepte, categorii și legi ale gândirii. Chiar și adepții concepțiilor raționaliste, un reprezentant de seamă fiind Immanuel Kant, nu au exclus lumea materială și importanța senzației în procesul cunoașterii. În *Critica rațiunii pure* sunt întâlnite pasaje deosebite care ilustrează limitele de aplicare ale cunoștințelor raționale *a priori*, dincolo de care aceste cunoștințe devin o pură speculație ce nu are nimic de a face cu o veritabilă cunoștință asupra realității. Iată cum se exprima plastic, dar sugestiv, Kant: „Porumbelul ușor, care în zborul liber se bucură de aerul a cărei opoziție o simte și ar putea reprezenta că el ar reuși mult mai bine în spațiul vid. Tot astfel, Platon a părăsit lumea sensibilă, întrucât ea pune

intelectului limite prea înguste, și s-a aventurat dincolo de ea pe aripile ideilor în spațiul vid al intelectului pur”¹. Relevând dualitatea dintre factorul sensibil și rațiune în procesul cunoașterii, același filosof remarcă: „Natura noastră este de așa fel încât intuiția nu poate fi decât sensibilă, adică ea nu conține decât modul cum suntem afectați de obiecte. Din contră, capacitatea de a gândi, obiectul intuiției sensibile este intelectul. Niciuna dintre aceste două proprietăți nu este de preferat celeilalte. Fără sensibilitate nu ne-ar fi dat nici

un obiect și fără intelect n-ar fi nici unul gândit. Idei fără conținut sunt goale, intuiții fără concepte sunt orbe”².

Aceste considerații sunt, în opinia noastră, necesare pentru a găsi o cheie de interpretare a filosofiei generale și a filosofiei sociale pe care a elaborat-o John Locke, dincolo de o interpretare limitativ senzorială și empiristă. Pentru a înțelege mai bine esența ideilor susținute de marele filosof, în mod deosebit teoria sa asupra contractului social, o scurtă incursiune în viața și opera acestuia sunt necesare. John Locke s-a născut în Anglia în anul 1632 și a aparținut unei familii de burghezi puritani, fiind fiu de avocat. A urmat cursurile Universității din Oxford, unde a studiat chimia, fizica, politica și medicina. A avut și unele însărcinări de natură diplomatică și politică, încă din tinerețe. Din această perioadă datează primele sale scrieri: *Anatomica* (1668) și *De arte medica* (1669). Filosoful nu a fost afectat în mod direct de frământările politice care au avut loc în Anglia în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și care au dus la războiul civil din anul 1649, terminat cu victoria lui Cromwell, care, așa cum se știe, a instaurat un regim dictatorial menit să învingă rezistența mării nobilimi. Regimul politic al lui Cromwell se va prăbuși după moartea acestuia, iar în Anglia se va reinstaura monarhia. Deoarece Locke a fost de partea burgheziei, a fost nevoit să ia calea exilului, stabilindu-se în 1675 în sudul Franței și apoi în Olanda. După instaurarea în Anglia a monarhiei liberale a lui Wilhelm de Orania, John Locke revine în țară și primește funcții de răspundere, cum ar fi și cea de comisar al comerțului și al coloniilor. Aceasta este perioada cea mai fructuoasă a creației sale filozofice, când apar operele sale fundamentale: *Scrisori despre toleranță* (1689), *Tratate despre guvernul civil* (1690) și *Eseu asupra intelectului omenesc* (1690), aceasta fiind socotită drept opera sa fundamentală. În anul 1695, John Locke publică lucrarea *Despre caracterul rațional al creștinismului*. În scrierile sale, John Locke a dat expresie idealurilor sociale și politice ale burgheziei engleze din timpul său. Tratatele sale asupra guvernării sunt considerate texte de bază ale doctrinei liberale moderne democratice și, am spune noi, prefigurează constituționalismul și supremația drepturilor în sensurile lor contemporane. Alături de alți autori, afirmăm că semnificația capitală a operei lui John Locke pentru gândirea și voința juridică și politică modernă este legată de idealul eliminării puterii discreționare și arbitrariului exercitării puterii statale și instituirea unei societăți statale bazate pe reguli în care principiile supremației legii și a respectării drepturilor naturale ale omului să reprezinte baza de construcție a unui așezământ social³. În istoria filosofiei, John Locke este considerat ca fiind întemeietorul empirismului englez.

Empirismul a apărut în Anglia ca o reacție la conceptele de substanță și de cauzalitate susținute de Galilei, Bacon și Descartes. Ceea ce este caracteristic filosofiei inițiată de John Locke este acea orientare spre întemeierea cunoașterii spre experiență care semnifică acțiunea omului asupra naturii, altfel spus, asupra obiectului de cunoscut.

Concepția filosofică este o continuare a gânditorilor renașcențiști, fiind îndreptată împotriva speculațiilor sterile pe care le practicasă Scolastica o perioadă îndelungată de timp. Prin creația artistică, filosofică și literară, renașterea a impus *natura* ca mediu existențial al omului, obiect al cunoașterii umane, în relație cu care omul se manifestă în autenticitatea sa. Prin urmare, nu este o natură abstractă, detașată de om, ci o natură în relație nemijlocită cu omul. Se poate observa că renașterea și filosofia modernă, în care se include și gândirea lui John Locke, aduc ca noutate absolută legătura a doi factori care împreună pot întemeia știința: rațiunea și experiența. Se manifestă în această perioadă îndoiala că simțurile singure ar putea să dea o cunoaștere adevărată asupra realității și este refuzată, pe de altă parte, speculația lipsită de conținut sensibil. Gândirea filosofică din perioada respectivă consideră *simțul comun* ca o modalitate de cunoaștere necorespunzătoare unor experiențe științifice, iar savanta deducție speculativă din dogme ca un simplu joc filologic de cuvinte⁴. Renașterea și, mai apoi, filosofia modernă vor opune simțului și speculației sterile demersul rațional întemeiat pe observații și experiențe. Așa cum se afirmă în literatură, neîncrederea gânditorilor din perioada respectivă față de simțul comun nu a avut ca și consecință negarea rolului experienței și a simțurilor în cunoaștere, ci numai inacceptarea arbitrariului subiectiv pe care acestea îl pot implica. Reflecția asupra naturii și concepția potrivit căreia existența omului, dar și cunoașterea au ca mediu natura în toate formele sale, l-au determinat pe Schiller să afirme că scopul existențial al omului prin creația artistică, cunoaștere științifică și, în general, prin tot ceea ce înseamnă faptă creatoare, este acela de „a spori natura în mijlocul naturii”.

Problemele dezbaterii științifice și filosofice din epoca lui John Locke se grupează în special în jurul conceptelor de *substanță* și *cauzalitate* care vor fi criticate de pe pozițiile empirismului. Descartes, ca și alți adepți ai raționalismului, consideră că substanța este substratul, esența adâncă a lucrurilor. Substanța este cea care întemeiază lucrurile individuale, ea având, ca și lucrurile, un caracter obiectiv. Tocmai acest caracter al substanței va fi pus la îndoială de întemeietorii empirismului. John Locke afirma că noțiunea de substanță nu poate fi conceptualizată filosofic, iar Berkeley, căutând să suprima

contradicțiile pe care le credea subzistente în sistemul filosofic elaborat de Locke, a redus existența la percepere și a negat categoric existența unei substanțe materiale, păstrând în schimb în concepția sa existența unei *substanțe spirituale*. Hume este cel care face ultimul pas în pleiada de filosofi empiriști și neagă existența unei substanțe spirituale. Substanța este, după Hume, o ficțiune⁵. În critica conceptului de substanță, John Locke pleacă de la studierea intelectului omenesc, abordarea acestui concept fiind de natură epistemologică și nu ontologică. Astfel, el critică concepțiile cu privire la *ideile născute*, afirmând că toate conceptele și categoriile noastre au o origine empirică. Această orientare epistemologică a avut consecințe și asupra filosofiei sociale a marelui filosof. În literatura de specialitate, s-a afirmat că „prin aceasta, principiul feudal al climatului nașterii este infirmat și este impus principiul rolului esențial al *experienței* și *educației* în formarea spirituală a omului”. Iată ce spunea în acest sens John Locke: „Este o părere înrădăcinată la unii oameni că în intelect se află anumite principii născute, anumite noțiuni primare, caractere, ca să spunem așa, întipărite în mintea omului pe care sufletul le primește chiar din prima clipă a existenței sale și le aduce cu el pe lume. Pentru a convinge pe cititorii lipsiți de păreri preconcepute, de falsitatea acestor presupuneri, ar fi destul dacă aş demonstra (...) că oamenii pot să dobândească prin simpla folosire a facultăților lor naturale toate cunoștințele ce posedă fără ajutorul vreunei întipăriri înăscute și pot să ajungă la certitudine fără asemenea noțiuni sau principii originale”⁶. Conform acestei concepții, marele filosof afirmă că unica sursă a cunoștințelor noastre este **experiența**. La naștere, mintea este considerată o coală albă pe care nu stă scris nimic. „Cum ajunge ea să fie înzestrată? De unde are ea toate elementele rațiunii și ale cunoașterii? La aceasta eu răspund într-un cuvânt: din experiență”⁷. Prin urmare, sursa cunoașterii o formează simțurile, senzația fiind primul izvor al cunoașterii. Aceasta nu înseamnă o identificare a senzației cu simțul comun, pentru că numai senzația nu poate forma experiență. La senzație se adaugă *reflecția*. În concepția filosofului, senzația și reflecția sunt singurele căi prin care pot fi obținute idei. „Eu spun că aceste două, adică lucrurile materiale, ca obiecte ale senzației, și procesele proprii noastre minți în interior, ca obiecte ale reflecției, sunt pentru mine singurele mele elemente originale în care își găsesc începuturile toate ideile noastre (...) nu avem în minte nimic care să nu fi venit prin una dintre aceste două căi”⁸.

Sunt necesare câteva explicații privind conceptul de experiență în viziunea filosofului. Din analiza lucrării

sale fundamentale „Eseu asupra intelectului românesc” rezultă că înțelegerea sa cu privire la experiență are o dimensiune preponderent subiectivă. Acest aspect a fost remarcat și în literatura de specialitate: „experiența lui Locke este constituită numai din senzații și idei ale reflecției. Lipsește din ea tocmai ceea ce este realmente important în experiența reală: latura obiectivității”⁹. John Locke consideră că deși cunoașterea noastră este imperfectă ea este suficientă pentru a ne permite să răspundem cerințelor vieții de pe pământ: „Dumnezeu ne-a făcut organele așa cum este cel mai bine pentru noi în actuala noastră stare”¹⁰. În ceea ce privește relația cauzală, ea este strâns legată de noțiunea de substanță. Locke consideră că lucrurile sunt susceptibile de relație, dar înțelegerea sa se rezumă numai la relațiile externe care există între lucruri. Relația cauzală este tratată, în mod subiectivist, pornind de la concepția sa de experiență: „noțiunile de cauză și de efect își au izvorul în ideile primite pe calea senzației sau a reflecției și că această relație oricât de cuprinzătoare ar fi se termină până la urmă în aceste idei. Căci, pentru a avea ideile de cauză și de efect, este de ajuns să considerăm că o oarecare idee simplă sau o substanță începe să existe datorită acțiunii alteia, fără a cunoaște felul acelei acțiuni”¹¹. Spațiul și obiectul acestui studiu nu ne permit o analiză mai amplă a filosofiei generale a lui John Locke și a importanței acesteia pentru gândirea filosofică și științifică contemporană. Subliniem totuși importanța conceptului de „*experiență*”, care, chiar dacă este tratat subiectiv pornind de la senzație, nu se identifică cu simțul comun, deoarece conotația conceptului cuprinde și activitatea gândirii, „*reflecția*”. Este important a reține că științele moderne, cele exacte, dar și sociale, precum și filosofia pozitivistă contemporană au luat naștere și se bazează pe *experiență*, bazele acestui concept fiind arătate de John Locke.

Libertatea, legitimitatea consensului și supremația dreptului. Conceptele fundamentale ale filosofiei sociale susținute de John Locke sunt libertatea și egalitatea care, în concepția filosofului, fac parte din natura umană. Relațiile dintre oameni în starea de natură sunt relații de forță, dar dreptul nu este o expresie a acestor relații, ci reprezintă legătura dintre o ființă liberă cu o altă ființă liberă, raport ce realizează în egalitate. Aceste relații se constituie în mod natural înaintea oricărei convenții care să ducă la constituirea societății civile. Pentru Locke există o societate naturală înaintea oricărei societăți civile. În acest fel, filosoful continuă ideea aristocratică, și anume aceea a omului ca ființă socială, dimensiune naturală a acestuia. Dacă omul nu ar avea în sine

chemarea spre asociere cu ceilalți oameni, ca dar natural, societatea civilă nu ar putea să se constituie. Prin urmare, a existat un drept natural, nescris, anterior dreptului pozitiv specific societății civile. Principalul element al acestui drept este libertatea. Dreptul de a fi liber constituie fericirea omului și el se concretizează în posibilitatea sa de a posedea bunuri. În acest fel, dreptul de proprietate reprezintă un alt element important al dreptului natural. În concepția filosofului, acest drept este absolut, iar conservarea și apărarea lui este esențială pentru existența omului atât în stare naturală, cât și în stare socială. Este important să precizăm că pentru John Locke proprietatea se întemeiază pe muncă.

Gândirea lui John Locke se deosebește în această privință de filosofia lui Hobbes, care susținea că problema centrală în societate este puterea. *Pentru Locke, problema esențială nu mai este guvernământul, ci instituirea unei civilizații bazate pe reguli și a unui sistem legislativ care să ducă la o bună organizare administrativă și să limiteze puterea discreționară a statului.* Este necesar, afirmă Locke, un guvernământ al proprietarilor cărora trebuie să i se lase toată libertatea pentru a realiza prosperitatea lor și a societății în care trăiesc. Filosoful se ridică împotriva autorității arbitrare a suveranului, considerând-o ca inacceptabilă. Totul trebuie să fie întemeiat pe reglementări fundamentale, raționale, liber consimțite, care, la rândul lor, să decurgă dintr-un principiu suveran, respectiv „toleranța”: „În chestiunea libertății de conștiință, care de câțiva ani a fost așa de mult discutată printre noi, lucru care a încurcat cel mai rău chestiunea, a înfierbântat disputa și a mărit animozitatea, a fost, gândesc eu, faptul că ambele părți și-au exagerat cu același zel și la fel de greșit pretențiile, una dintre părți predicând absoluta putere, iar cealaltă cerând o libertate universală în chestiunile de conștiință, fără a stabili care sunt lucrurile cu îndreptățire la libertate și fără a arăta care sunt granițele impunerii și ale supunerii”¹². Necesitatea existenței legilor este vitală pentru existența societății și pentru supraviețuirea comunității: „Dacă nu va fi dirijată de anumite legi, iar membri săi nu vor accepta să respecte o anumită ordine, nici o societate, oricât de liberă ar fi sau oricât de lipsită de importanță ar fi ocazia pentru care a fost constituită, nu va putea să subziste sau să se mențină unită, ci se va destrăma și sfârâma în bucăți”¹³.

Spre deosebire de Hobbes, Locke consideră că starea de natură a omului are unele caracteristici care o apropie de societatea civilă și care face posibilă trecerea. Important de subliniat faptul că, în concepția filosofului, „statul natural este un stat rațional, natural și prelegal”. Statul natural este rațional pentru că prin rațiune își reglează viața în limite suportabile, astfel că

aici domină libertatea și egalitatea. Este natural pentru că oamenii posedă câteva drepturi în conformitate cu rațiunea, ca lege naturală: legalitatea, egalitatea, dreptul la prosperitate și dreptul patern sunt printre cele mai importante. Statul natural este prelegal pentru că aici domină justiția privată. Acest drept al justiției private înseamnă, în esență, reciprocitatea necesară a comportamentelor umane, dar și validitatea dreptului fiecărui individ la apărarea sa. În esență, în concepția filosofului, statul natural este bazat în mod deosebit pe concepte morale cu valabilitate universală și intangibile și, totodată, este un stat al păcii sociale. John Locke consideră că trecerea la societatea civilă a avut loc în urma unui consens general, pentru că oamenii au dorit un maximum de securitate și libertate. Trecerea de la Statul natural la Statul civil s-a realizat în baza unui *contract* care se bazează pe principiile consimțământului comun și al liberei asocieri. Este important de a preciza că, în concepția lui Locke, obiectul contractului social este garanția drepturilor naturale, și nu suprimarea lor în favoarea suveranului, așa cum a gândit Hobbes. De altfel, singurul drept natural pe care asociații îl pun la dispoziția societății civile este acela de a face dreptate, de a pedepsi. Puterea suveranului este în excelență una pur juridică și limitată. Această teorie considerată a fi profundă și democratică de către majoritatea autorilor se regăsește și în doctrina modernă a statului liberal și a constituționalismului democratic¹⁴. Apreciază John Locke că „oamenii fiind liberi de la natură, egali și independenți, nimeni nu-i poate scoate din această stare pentru a fi supuși puterii politice a altuia fără propriul lor consimțământ prin care ei pot conveni cu alți oameni de a se uni în societate pentru conservarea lor, pentru siguranța lor mutuală, pentru liniștea vieții lor, pentru a profita în liniște de ceea ce le aparține în mod propriu și pentru a fi mai bine la adăpost de insultele celor care vor să le facă rău”¹⁵. „Puterea judiciară”, concept folosit de Locke, dar care corespunde noțiunii de putere politică, este subdivizată în trei componente: *puterea legislativă*, care are rolul de a determina faptele ce încalcă regulile de conviețuire și pedepsele corespunzătoare, *puterea executivă*, care are menirea de a executa în concret legile emise de puterea legislativă și *puterea confederativă*, care exercită puterea statului în raport cu celelalte state.

Subliniem ideea susținută în mod consecvent de Locke potrivit căreia puterea judiciară, care, în gândirea filosofului, se identifică cu puterea politică, nu poate fi absolută, ci trebuie să aibă limite. Astfel, contractul social care legitimează puterea politică poate fi denunțat dacă cei care dețin o astfel de autoritate nu se achită de obligația asumată. Scopul oricărei puteri politice trebuie să fie, în concepția lui

Locke, conservarea vieții, a libertății și a bunurilor. Dacă acest scop nu este respectat, guvernul va intra în conflict cu societatea civilă și se va reveni la starea naturală pe care contractul social voia să o depășească. Este, de fapt, aplicarea unui principiu juridic valabil pentru orice contract, și anume: în ipoteza când una dintre părți nu respectă clauzele asumate, cealaltă parte nu mai este considerată ca fiind legată de prevederile contractului. O altă deosebire față de gândirea lui Hobbes este aceea că prin instituirea puterii politice poporul nu renunță la partea sa de suveranitate. John Locke precizează că dacă puterea politică va confisca în favoarea sa drepturile naturale ale poporului, acesta nu mai este ținut de contractul încheiat și va putea recurge chiar la forță pentru a înlocui pe cei care guvernează. Promotor al ideii de justiție, Locke recunoaște totuși dreptul guvernanților la constrângere juridică în limitele legii pentru ca membrii societății civile să respecte regulile stabilite pentru atingerea binelui comun. În opina noastră, John Locke este printre primii gânditori care legitimează revoluția, ceea ce, în concepția filosofului, înseamnă denunțarea contractului social de către popor în cazul în care guvernanții își exercită în mod discreționar puterea sau confiscă în favoarea lor drepturile naturale sau exercitarea puterii nu are ca scop binele comuni, ci binele guvernanților. Pentru a nu se ajunge aici, Locke acordă o importanță majoră „persoanei” care poate să asigure și să garanteze echilibrul dintre părți, respectiv între popor, ca deținător al drepturilor naturale, la libertate, egalitate și proprietate, iar pe de altă parte, guvernanți, investiți prin contractul social cu exercitarea puterii politice în scopul garantării acestor drepturi: acesta este *judecătorul*. Pentru John Locke limita puterii politice este dată de însăși drepturile naturale ale oamenilor pentru apărarea cărora ea a fost instituită.

Relația omului cu statul și individualismul democratic contemporan. Liberalismul democratic își revendică principiile din concepția lui Locke cu privire la relația individului cu statul. Drepturile naturale sunt pur individuale. Această teză este susținută și de constituționalismul contemporan, care afirmă că titularul drepturilor fundamentale consacrate de constituție nu poate fi decât omul, nu și colectivitățile umane. Statul social s-a constituit în scopul apărării acestor drepturi individuale ca drepturi naturale, deoarece în statul natural nu oferea aceste garanții, iar omul, prin natura sa, este și o ființă socială. Pentru Locke societatea politică identificabilă cu statul social nu este decât produsul unei renunțări parțiale și provizorii a oamenilor la starea lor naturală în interesul unei justiții mai bine organizate și a unei puteri mai eficace. Puterea politică rămâne tot timpul

limitată de drepturile naturale. Scopul statului nu poate fi altul decât acela al asigurării libertății și egalității individuale, pentru fiecare membru al societății, dar și garantarea legalității. Pentru a justifica existența și a aduce pacea socială, statul trebuie să fie just. Este important de a sublinia că, în concepția lui John Locke, puterea politică nu este legitimată prin ea însăși, ci numai prin valorile morale pe care le apără și în raport de care își exercită atribuțiile. Astfel spus, nu legea este cea care legitimează puterea, ci scopul moral al acesteia. Problema puterii este o problemă de morală. Scopul întregii construcții teoretice în domeniul politicii este acela al limitării puterii care să favorizeze și nu să împiedice libertatea individuală. Locke susține teoria separației puterilor în stat ca și garanție a evitării arbitrarului în exercitarea puterii statale. Așa se face că „scopul său fundamental este ceea ce numim astăzi îmblânzirea puterii: scopul pentru care oamenii aleg și autorizează un legislativ este crearea legilor și stabilirea regulilor ca pietre de hotar și paveze ale bunurilor tuturor membrilor societății pentru a limita puterea și a modera dominația oricărui grup sau membru al societății”¹⁶.

Prin gândirea sa social politică, John Locke întemeiază liberalismul din care se va inspira liberalismul modern, care în numele conceptului de limitare a puterii va face distincții importante între public și privat, libertatea individuală și obligații publice, sfera de intervenție a statului și sfera de acțiune a individului, atribuțiile instituțiilor și, nu în ultimul rând, stabilirea unui domeniu de reglementare a legii. Problematika analizată de marele filosof este o importantă deschidere teoretică a ceea ce reprezintă dimensiunea complexă a raporturilor dintre societate și stat, pe de o parte, iar pe de altă parte, individul uman. Remarcăm că în opera sa Locke pune accentul pe om ca titular al drepturilor naturale și, prin urmare, în relația acestuia cu societatea și statul are un rol dominant, celelalte subiecte ale relației având o poziție recesivă, chiar subordonată individului uman. Această concepție, apreciem noi, corespunde „individualismului democratic” ce caracterizează societatea contemporană prin limitarea exagerată a intervenției statului în gestionarea relațiilor complexe dintre societate și individ. Consecința este o scădere a coeziunii sociale, fapt remarcat, de altfel, de numeroși filosofi și sociologi contemporani. Dat fiind realitățile sociale economice și politice, omul a devenit o ființă pentru el însuși și care înțelege libertatea cu referire aproape exclusivă la interesul său privat. Omul există alături de ceilalți – coexistența libertăților – și nu împreună cu ceilalți. Consecința este imposibilitatea de a se regăsi pe sine în mediul social, indiferența față de activitățile sociale, chiar și politice, accentuarea

spiritului de revendicare dar care de cele mai multe ori are în vedere un interes personal și nu social și nu în ultimul rând contradicțiile majore dintre om, iar pe de altă parte societate și stat.

Omul contemporan uită că nimeni nu poate fi liber prin el însuși și numai împreună cu ceilalți, iar dreptul natural, care în esență implică valori morale absolute și intangibile, are ființă numai prin recunoașterea socială și prin izolare într-un individualism exacerbat. O astfel de concepție este susținută de Kant. În limbajul moral kantian, principiul universal al dreptului este cel care stipulează ca acțiune dreaptă pe aceea orientată de o maximă după care libertatea liberului arbitru al unui om poate coexista cu libertatea tuturor, conform unei legi universale¹⁷. Individualismul democratic contemporan transformă omul într-un simplu element al unui mecanism social statistic supus constrângerii abstracte a legii juridice și chiar morale fără ca individul să se poată afirma pe sine în raport cu forța politică a statului. Altfel spus, în societatea contemporană omul care există numai ca individ, și nu ca persoană, „este plin de drepturi, dar lipsit de puteri”, pentru că are numai iluzia unei libertăți, în realitate fiind sub dominația mecanismelor legislative, abstracte și constrângătoare de care dispune puterea statală.

Într-un alt studiu dedicat doctrinei contractului social vom încerca o analiză aprofundată a unor aspecte ale acestei relații dintre starea naturală și starea socială a omului cu referire la gândirea filosofică și teologică. Aici ne rezumăm a menționa numai că omul își poate găsi adevărata libertate numai dacă depășește starea de individ și devine persoană spirituală, ceea ce implică existența sa în comuniune, adică nu o existență alături de alții, ci *împreună* cu alții, fără a se renunța la individualitatea personalității sale. Susținem, astfel, trecerea de la *individualismul democratic* care, alături de *democrația maselor* ca forme ale constituționalismului și liberalismului democratic contemporan, sunt precarități ale idealului democratic la „**personalismul democratic**” ce pune accentul pe ideea de **comuniune a persoanelor libere**, comuniune ce nu se identifică cu „statul social” abstract, rigid și statistic al legilor juridice, economice sau morale, și al cărui scop este omul ca persoană liberă, spirituală și socială, și nu simpla supremație a legii.

Individualismul ce caracterizează societatea contemporană și al cărui filon teoretic îl regăsim și în opera lui John Locke, a fost remarcat inclusiv în gândirea teologică. Acest individualism este, de fapt, un exclusivism care, în numele libertății, raportează omul la el însuși cu excluderea celuilalt. Părintele Teofil Păraian afirma în acest sens „suntem mai mult pentru noi decât pentru alții”. Preotul profesor doctor

Dumitru Stăniloae afirma cu deplin temei: „realitatea mea, constituită din suflet și trup și activată, se realizează în actele de relație cu ceilalți oameni. Eu devin real la maximum în Hristos, pentru că toți sunt reali în el, pentru că suntem reali împreună”¹⁸. Cred că putem face o distincție între *existența* și *realitatea* omului. Toți existăm, dar nu toți oamenii există în autenticitatea firii lor. Autenticitatea firii înseamnă de fapt realitatea existenței ce poate fi găsită numai dacă omul își depășește statutul de individ și devine persoană spirituală și prin aceasta liberă în comuniune cu Dumnezeu și prin Dumnezeu cu ceilalți oameni.

Note de subsol:

¹Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, Ed. Universul Enciclopedic Gold, București, 2009, p. 74.

²*Ibidem*, p. 95 – 96.

³A se vedea pentru dezvoltări Nicolae Popa, Ion Dogaru, Gheorghe Dănișor, Dan Claudiu Dănișor, *Filosofia Dreptului. Marile curente*, Ed. All Beck, București, 2002, p. 161 – 170.

⁴Pentru dezvoltări a se vedea Nicolae Trandafiroiu, *Substanța și cauzalitatea în interpretarea empirismului englez*, Ed. All București, 1998.

⁵A se vedea Nicolae Bagdasar, *Introducere la David Hume. Cercetarea asupra intelectului omenesc*, Societatea română de filozofie, București. 1940, p 33.

⁶John Locke, *Eseu asupra intelectului omenesc*, Vol. 1, Ed. Științifică, București, 1961, p. 18.

⁷*Ibidem*, p. 81.

⁸*Ibidem*, p. 82 – 83.

⁹Nicolae Trandafiroiu, *op. cit.*, p.32.

¹⁰John Locke, *op. cit.*, p.69.

¹¹*Ibidem*, p. 307

¹²John Locke, *Eseu despre toleranță*, în *Fundamentele gândirii politice moderne*, Ed. Polirom Iași, 1999, p. 65.

¹³*Ibidem*, p.65.

¹⁴Pentru dezvoltări a se vedea Nicolae Popa, Ion Dogaru, Gheorghe Dănișor, Dan Claudiu Dănișor, *op. cit.*, p. 167.

¹⁵John Locke, *Eseu asupra guvernământului civil*, în *Fundamentele gândirii politice moderne*, *op. cit.*, p. 89.

¹⁶*Ibidem*, p. 189.

¹⁷Pentru dezvoltări a se vedea Immanuel Kant, *Metafizica moravurilor*, Ed. Antet, București p. 10-14.

¹⁸Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2003, vol. 2, p. 263.

Epoca domniilor fanariote.

Limite cronologice și trăsături generale

Conf. univ. dr. Claudiu NEAGOE

Abstract: The juridical statute of Wallachia was determined in the 16th century from its affiliation to the “House of Peace” (dâr al ‘ahad), somewhere between the “House of war” and the “House of Islam”, meaning that Wallachia maintained his political autonomy by not being in state of war with the Ottoman Empire and by not applying the Islam law on its territory. But this autonomy was limited starting from 1716 until 1821 when the ottomans named as rulers of the Romanian country Greeks from Constantinople. The present article illustrates how and why this political process occurred, its causes, the consequences and the reasons it ended in 1821.

Keywords: Christian Occident vs. Muslim Orient, Greek influence, political reforms, Phanariot

Majoritatea istoricilor români din veacurile XIX-XX au acceptat ideea potrivit căreia în istoria românilor a existat o epocă distinctă de cea a Evului Mediu și implicit de cea a Epocii Moderne, cunoscută, în sens generic, sub denumiri precum *epoca fanariotă* sau *secolul fanariot*, *regimul fanariot* sau *regimul turco-fanariot* și plasată cronologic, evident în mod convențional, între anii 1709/1711 și 1821 pentru Moldova, respectiv între anii 1716 și 1821 în Țara Românească. Au fost istorici, puțini la număr însă, care au afirmat chiar existența unei perioade istorice *pre* sau *proto fanariote*, ca dovadă domniile lui Gheorghe Duca în Moldova (1665-1666, 1668-1672, 1678-1683) și în Țara Românească (1673-1678), domniile lui Dumitrașco Cantacuzino în Moldova (1673, 1674-1675, 1684-1685) sau cele ale lui Constantin Duca în Moldova (1693-1695, 1700-1703). Nu în ultimul rând, ținem să menționăm aici și opinia istoricului Bogdan Murgescu, potrivit căreia n-ar fi existat un regim politic specific fanariot din 1711 și până în 1822 și că „de la mijlocul secolului al XVI-lea până în anii 1820 a funcționat un singur sistem politic, fundamentat pe numirea domnilor Țării Românești și ai Moldovei dintre supușii ortodocși ai Porții”. Dacă în ceea ce privește momentul de început al așa-numitei „epoci fanariote”, atât în Moldova cât și în Țara Românească, discuțiile rămân încă deschise, în privința momentului de final lucrurile sunt cât se poate de clare, în opinia noastră: firmanele Porții Otomane din 1/13 iulie 1822 au pus capăt în mod oficial domniilor fanariote.

Una dintre principalele cauze ale instaurării domniilor fanariote în Țările Române a constituit-o, fără îndoială, criza Imperiului Otoman și schimbarea

raportului de forțe în Sud-Estul Europei. Criza statului otoman, declanșată în urma eșecului de la Viena (1683) și accentuată în urma înfrângerilor suferite în fața Austriei, în răstimpul dintre anii 1686 și 1718, a devenit tot mai evidentă. Armatele imperiale conduse de ducele Carol de Lorena au cucerit Buda (1686), apoi au înfrânt oștile otomane la Mohács (1687). În numai doi ani (1687-1688), habsburgii au intrat și în stăpânirea Transilvaniei. Prin pacea de la Karlowitz (26 ianuarie 1699), acest principat ieșea de sub suzeranitatea Porții Otomane și era inclus, alături de Ungaria, în patrimoniul Casei de Habsburg. În plan intern, criză statului otoman s-a tradus printr-un blocaj la nivelul aparatului administrativ, printr-o opoziție tot mai accentuată între autoritatea puterii centrale și autoritățile provinciale, prin generalizarea fenomenului de corupție și a venalității funcțiilor, printr-o anarhie politică și militară provocată de răscările ienicerilor (1703, 1730) și chiar de unele revolte ale popoarelor creștine din cuprinsul Imperiului Otoman. Polonia a continuat să se manifeste ca mare putere în plan european, datorită politicii duse de regele Jan III Sobieski (1674-1696). În urma păcii de la Karlowitz, Polonia și-a recuperat teritoriile pierdute în 1672. Rusia a reușit, prin eforturile țarului Petru cel Mare (1696-1725), să se sincronizeze cu Europa. Mai mult, ea a devenit în scurtă vreme o mare putere europeană, extinzându-și granițele atât în detrimentul puterii otomane, cât și al puterilor europene vecine (Suedia și Polonia). O altă cauză a instaurării regimului fanariot în Țările Române a constituit-o politica „duplicitară” a domnilor români din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea. Iată de pildă, în 1664, Grigore I Ghica (1660-1664) lua calea pribegiei, el fiind bănuț de o înțelegere secretă cu habsburgii. În cursul războiului turco-polon desfășurat

între anii 1672-1676, în vreme ce domnul Țării Românești, Grigore I Ghica (1672-1673), purta negocieri secrete cu Jan III Sobieski, regele Poloniei, domnul Moldovei, Ștefan Petriceicu (1673-1674), trecea, pe neașteptate, din tabăra turcească în cea polonă, acest fapt determinând Poarta să instaleze la Iași un domn grec, pe Dumitrașcu Cantacuzino, legat mai degrabă de cercurile stambuliote decât de boierimea moldoveană. În dorința de a-și arăta supunerea deplină față de Înalta Poartă, acest domn a poruncit distrugerea cetăților Suceava, Neamț și Hotin, pentru ca acestea să nu mai fie ocupate de poloni. Drept urmare, principala consecință a acestei domnii a fost consolidarea dominației otomane prin slăbirea capacității de apărare a Moldovei.

După ce-au fugit Ștefan vodă Petriceicu în Țara Leșească, iar boiarii țărâi dând știre la Poartă de fuga lui, au trimis sultan Mehmet împăratul turcesc domn Țărâi Moldovei pe Dumitrașcu vodă Cantacuzino, hireș din grecii cei de cinste ai Țarigradului, carele destul era cumplit și vrăjmaș, după cum sunt faptele oamenilor într-această lume, au rele, au bune.

*Deci câte răotăți au fost și era mai nainte de dânsul și pre vremea lui pre pământ, toate câte era, el le făcea bune. Numai era foarte fricos, că-i pusese Dumnezeu acea zăbală în gură și într-însul frica, de era fricos. Și din zilele lui au slăbit țara rău, venind la mare cumpănă de perire. Că îndată ce au luat domniia și s-au așezat la scaon, având turcii vrajbă cu leșii, că atunci de curând luase turcii Camenița de la leși, deci Dumitrașco vodă fiind fricos, cum s-au zis și de răotățile lui necrezând pre nimenea, adus-au pre Hangeri sultan cu tătarii de au ernat în Țara Moldovei. Carii ca niște păgâni multe răutăți au făcut oamenilor, muncindu-i și pe cărbuni puindu-i și la cap cetluindu-i și de femei și de fete răzându-și aiavea. [...]. Și pe-n multe locuri pe mulți oameni au și omorât. Încă și din boiari mazili, pre carii i-au apucat la țară de cu toamnă pe la casele lor, când au mers tătarii la ernatec, nu i-au mai lăsat să iasă în laturi și-i munciia în tot chipul, silindu-i să le dea ce le veniia în cuget. Iar primăvara, când s-au rădicat de pre țară, au luat tot de la cine ce au fost rămas neluat și nemâncat de dâșii: iape, cai, boi, vaci, oameni de i-au robii; de acia s-au rădicat și au eșit din țară (Axinte Uricariul, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, ediție de Gabriel Ștrempel, vol. II, București, 1994, p. 136).*

În 1683, atunci când Viena era asediată de marele vizir Kara Mustafa Köprülü, domnul Moldovei, Gheorghe Duca (1678-1683), și cel al Valahiei, Șerban Cantacuzino (1678-1688), au fost bănuți de a fi

transmis informații importante habsburgilor, referitoare la efectivele și aprovizionarea trupelor otomane. Atitudinea îndoielnică a lui Șerban Cantacuzino, în cursul campaniei otomane din 1683, este dovedită de încercările acestuia de a trage de timp, spunând marelui vizir că „are înștiințare că Nemții va să dea cetatea” și că ar fi păcat să acționeze pripit, „prelungindu-l să nu strice cetatea și să nu piarză în zadar oaste”. În același timp, domnul muntean întreținea o corespondență secretă cu austriecii. Mai mult decât atât, orientarea sa antiotomană a devenit tot mai evidentă în anul 1687.

*[...] a pus Șerban Voevod în gândul său ca să se lepede prin mijloace de arme de supt jugul turcesc, și ca să rămâie Valahia prințipat slobod, și a început a strânge pe fiecare an zaherele. A adunat 20 000 de oaste cu leafă, afară de volintirii ce putea în vreme să mai strângă. A gătit 40 de tunuri. După ce a gătit acestea toate, a socotit de față să se arate împotrivor Turcilor, dar mai întâiu să se lege supt protecția Împăratului, ca să-i fie de ajutor țerii lui și familiei lui. Și așa, la anul 1687 (în realitate 1688), gătind deputați, boieri ai lui, pe cei mai credincioși, i-a trimis la Imperatorul Leopold cu scrisori și cu rugăciuni de așezământuri (Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ediție de N. Iorga, București, 1902, p. 213).*

Dacă Mihai Racoviță al Moldovei (1703-1705, 1707-1709) și Ștefan Cantacuzino, domnul Țării Românești (1714-1715), au purtat negocieri secrete, primul cu Rusia, cel de-al doilea cu Austria, Dimitrie Cantemir (1710-1711) și Constantin Brâncoveanu (1688-1714) și-au manifestat în mod vădit intenția de a se răscula și de a se alătura țarului Petru cel mare al Rusiei, odată ce acesta ar fi pornit războiul împotriva turcilor. Foarte probabil, acțiunea comună împotriva Brăilei a fost hotărâtă în timpul ospățului dat de principele Cantemir în cinstea țarului la Iași (25 iunie 1711), ospăț la care au fost prezenți și doi boieri munteni, dregători însemnați ai lui Brâncoveanu, marele spătar Toma Cantacuzino și comisul Gheorghe Castriotul. Deși Brâncoveanu s-a arătat surprins de acțiunile marelui spătar Toma Cantacuzino, de care s-a dezis, de altfel, în cele din urmă legăturile domnitorului muntean cu țarul Petru au fost dovedite prin scrisorile trimise la Înalta Poartă de Filip Orlik, mare hatman al cazacilor după moartea lui Mezeppa. Trădarea lui Brâncoveanu față de turci a fost consemnată până și în fimanul de mazilire citit la București de către divan-effendi, în ziua de 4 aprilie 1714:

Deoarece noi am descoperit că tu, Constantin Brâncoveanu ești nedemn și necredincios, că ai adus

ruși la Brăila și că le-ai dat provizii, că ai pus în țară biruri noi și că prin acestea ai sărăcit-o (și) că nici nu te-ai mulțumit cu reședința pe care noi ți-o hotărâsem, ci că ți-ai făcut după voința ta o altă <reședință> în care ședeai mai adesea, de aceea pentru aceste lipsuri și multe altele, te scoatem din domnie și îți poruncim să vii aici la noi cu întreaga ta casă și familie; în acest scop ți-am trimis pe capugiul nostru (Bartolomeo Ferrati, *Scurtă relație asupra groaznicei nenorociri întâmplare domnului Țării Românești, Constantin Basarab Brâncoveanu la 4 aprilie 1714 la București, în Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, București, 1983, pp. 400-401).

Instaurarea domniilor fanariote s-a datorat, în bună măsură, și influenței grecești tot mai accentuate în cursul veacului al XVII-lea. Potrivit lui Constantin V. Obedeianu, în jurul anului 1660, grecii din cartierul Fanar (*Fener*) de la Constantinopol și-au manifestat, pentru prima oară, dorința de a obține scaunul de la București. Însă marele vizir Mehmed Köprülü (1656-1661) a lăsat alegerea noului domn în seama postelnicului Constantin Cantacuzino, față de care nutrea o deosebită stimă și considerație. Datorită acestuia, Poarta Otomană a numit ca domn pe Grigore I Ghica (1660-1664). Ulterior, experiențele neplăcute din timpul războiului austro-turc (1661-1664) și mai cu seamă cele din timpul războiului polono-otoman (1672-1674), au determinat Poarta Otomană să impună pe tronurile domnești de la Iași și București, domni străini, greci, legați mai de grabă de cercurile stambuliote decât de boierimea pământească: Dumitrașco Cantacuzino în Moldova (nov. 1673 – ian. 1674) și Gheorghe Duca în Țara Românească (6/16 dec. 1674 – 28 nov./8 dec. 1678).

Poarta otomană, văzând că domnul Moldovei <Ștefan Petriceicu> a trecut la dușmani chiar în focul luptei și că începutul înfrângerii s-a tras de la moldovenii și muntenii trădători, socoate că este mai chibzuit ca pe viitor să nu mai numească niciodată domn pe un moldovean, ci pe un grec, care să-și aibă casa și neamurile la Țarigrad și pe lângă acestea să fie un om pașnic și neștiutor în ale războiului (Dimitrie Cantemir, *Viața lui Constantin Cantemir*, traducere de Radu Albala, București, 1960, p. 21).

[...] Acest <Gheorghe> Duca a fost de neam prost, dar mulțumită imensei sale averi, ajunsese la strălucita situație de a ocupa tronul Valahiei, care nu a mai fost ocupat de persoane de neam atât de mic. Era albanez creștin, născut în satul Policiani. A fost un tânăr de toată frumusețea, inteligent și iscusit, și fusese trimis de părinții săi în Valahia pentru a învăța o meserie.

Ajunse în București, unde se băgă băiat de prăvălie la un negustor de postavuri. Se povestește că într-o noapte, izbucnind focul la o casă vecină de Curte, principele <?> care era treaz începu să dea alarma, și intrând în odaia pajilor care lipseau, fiind duși în oraș la petreceri, Domnitorul, furios a ordonat pedepsirea și alungarea lor de la Curte, iar în locul lor să fie numiți tineri de orice condiție, dar chipeși la vedere. Între aceștia a fost ales și Duca, care se împotrivi la început, părându-i-se mai profitabilă meseria sa. Norocul se ținu însă de dânsul până ajunsese pe tronul țării. Aduse atunci în țară câteva rude, cărora le încredință diferite posturi înalte, iar altor rude trimise daruri între care și costume naționale, după portul jupâneselor valahe [...]. Cum guverna țara e ușor de înțeles. Tremurau de mânie boierii, văzându-se substituiți de străini, cari ocupau primele demnități la Curte, pe când ei fură impuși la biruri grele. [...] (Anton-Maria del Chiaro Fiorentino, *Revoluțiile Valahiei*, traducere de S. Cris-Cristian, Iași, 1929, pp. 84-85).

<Sultanul> numește în principatele amintite drept domn un guvernator, de cele mai multe ori un străin, un grec sărac bătut de vânturi, care atârnă de bunul său plac, <având> o autoritate de tiran și nefiind de fapt decât un simplu vechil. Și acesta <care este> sau fiul altui <domn> mort sau al vreunuia mazilit mai înainte, ajunge să cârmuiască <țara> datorită unor făgăduieli și daruri masive cu care cumpără protecția celor puternici și a favoriților seraiului; în întrecerea sa cu atâția competitori, el se folosește de autoritatea sa despotică, își jupoaie supușii pentru a-și ține făgăduielile și a da plocoane sultanului; le ia averile pentru a-și păstra <domnia> prin noi daruri, îi asuprește pentru a-și agonisi bani care să-i ajungă, atât pentru a se întreține cu fast după ce va fi mazilit, cât și pentru a-și recâștiga scaunul pierdut, numește dregători după bunul său plac și neavând încredere în pământeni, care nu-l iubesc [...] ridică <în dregătorii> străini, greci și oameni săraci [...] (Nicolo de Porta, *Discurs asupra felului de cârmuire pe care îl folosesc turcii pentru a păstra Moldova și Țara Românească și chipul cum s-ar putea cuceri și păstra aceste principate de către armatele imperiale, 1697, în Călători străini*, vol. VIII, p. 142).

Potrivit relatărilor doctorului Marc-Phillip Zallony (1760-1826?), grec de naționalitate, originar din insula Tinos din Arhipelag, fanarioții erau greci de rit ortodox care locuiau la Stanbul în mahalaua Fanarului, situată pe malul mării, față cu arsenalul, vechea reședință a ambasadurilor europene, mutați în secolul al XVI-lea în mahalaua Pera. Istoricul Bogdan Murgescu a relevat faptul că în Imperiul Otoman „necredincioșii” aveau fie

statutul de **zimmi** (supuși nemusulmani ai statului otoman), fie statutul de **harbi** (supușii unui stat independent nemusulman). Prin deumirea de **Rum** se înțelegea creștin ortodox – grec, sârb, bulgar, român. După cum bine se știe, potrivit legii islamice, musulmanii nu aveau voie să învețe vreo limbă străină, drept pentru care turcii s-au servit multă vreme, pentru traducerea documentelor oficiale în limbi străine, de evrei sau renegați creștini. De la jumătatea veacului al XVII-lea însă, această sarcină a fost trecută în seama unor supuși otomani, traducători greci numiți „gramaticos”. Primul dintre aceștia a fost un anume Panaiotachi (Panaghiotis Nikousios), aflat în slujba marelui vizir Ahmed Köprülü Pașa (1661-1676), pe care l-a însoțit în expediția împotriva Candiei (1669). Marele vizir, fiind convins că nu poate avea încredere în traduceri făcute de ambasadorii creștini, i-a acordat lui Panaiotachi locuință la palat și l-a ridicat la înalta demnitate de „dragoman” (*tercuman*, *tergiman*, *terziman*), adică interpret, tâlmaci sau traducător. Ulterior, succesorii lui Panaiotachi în această funcție, începând cu Alexandru Mavrocordat (1673-1699) și continuând cu Nicolae Mavrocordat (1699-1709), au primit și alte privilegii: dreptul de a purta barbă și haine lungi ca demnitarii turcii, afară de turban, înlocuit cu o căciulă căptușită cu samur, precum și dreptul de a umbla călare prin Constantinopol. Pe lângă leafa lunară pe care o primeau, dragomanii mai beneficiau și de alte privilegii financiare.

*Fanarul. Are un far mare, în afara cetății, așezat pe un turn înalt. Acesta arde în fiecare noapte. Corăbiile din Marea Neagră uitându-se la acesta intră din Bosfor <la Istanbul>. Orașul și majoritatea târgurilor pe care le-am descris fiind în partea Rumeliei, constituie câte o mahala a Istanbulului. De la Yedikule și până în acest loc este o cale de două conace. Între aceste târguri sau mahalale nu sunt terenuri virane, fiind unite și legate între ele. Aici s-au completat și s-au încheiat cartierele Rumeliei (Evliya Çelebi, *Seyahâtname* (Cartea călătoriilor), în Mihail Guboglu, *Crestomație turcă. Izvoare narative privind istoria Europei orientale și centrale* (1263-1683), București, 1978, p. 831).*

*Phanar – sau mai popular Fener – este poarta cara duce spre cel mai de jos port al Constantinopolului. Partea aceasta este însemnată astăzi pentru că aici au locuințele cei mai nobili și mai bogați greci ai cetății (Dimitrie Cantemir, *Legende și istorioare orientale*, Iași, 2013, p. 29).*

Începând cu 1709, foștilor dragomani li s-a acordat fie tronul Țării Românești, fie tronul Moldovei. La

rândul lor, noii domni acordau grecilor din anturajul lor dregătoriile importante ale țării, respectiv funcțiile de *mare postelnic*, *mare spătar* sau *mare agă*. Alte patru funcții erau rezervate turcilor, precum cea de *divan-effendi*, *bešli-aga*, *mehter-bași* și *bayraktar*. Majoritatea dregătoriilor erau lasate totuși boierilor pământeni, față de care domnii fanarioți căutau să se apropie în vreun fel, mai cu seamă prin legături matrimoniale. Până la urmă, domnul dispunea după placul său de toate funcțiile, dar era și răspunzător în fața Porții de actele demnitarilor săi.

*Imediat ce Divanul a numit pe un dragoman al porții ca Domn al Moldovei sau al Valachiei, el ia titlul de Alteță și se înconjoară de Moldoveni sau de Munteni, cari, prin averea și poziția lor au mai mare influență printre boieri și popor și prin urmare sunt în stare de a-i crea un partid în țara pe care urmează să o guverneze. El începe apoi a promite unora funcții înalte și onoruri, altora mâna fetelor lui, fapt care aduce cu sine conferirea marilor demnități (Marcu Filip Zallony, *Despre fanarioți*, București, 1897, pp. 40-41).*

Între 1709/1711 și 1822 au existat 11 familii de fanarioți, din care: opt familii grecești ori grecizate (Mavrocordat, Ghica, Ipsilanti, Șuțu, Mavrogheni, Moruzi, Hangerli, Caragea), două familii românești grecizate (Racoviță și Callimachi) și una greacă românizată (Rosetti). Potrivit istoricului Dan Berindei, dintre domniile care s-au succedat de-a lungul veacului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, 54 au aparținut unor domni provenind din familii greco-fanariote, iar 16 au aparținut unor domni provenind din familii românești grecizate. Între anii 1711 și 1769 au predominat familiile Mavrocordat, Ghica, Racoviță și Callimachi, iar între anii 1774 și 1821 familiile Ipsilanti, Șuțu, Mavrogheni, Moruzi, Hangerli și Caragea.

*Sunt patru familii dintre care sunt ridicați, cel mai adesea, domnii; [...] acestea sunt Mavrocordații, Ghiculeștii, Racovițeștii și familia Callimachi și din aceste familii sunt vreo nouă sau zece membri care aspiră la domnie (Giovanni Bartolomeo Frontali, *Relație târzie*, 1764, în *Călători străini*, vol. IX, p. 355).*

[...] sultanul numește și mazilește după voia sa pe cei doi voievozi care nu mai sunt azi decât un fel de pașale, însă creștini. Ei sunt aleși de obicei din patru familii grecești care scot aceste domnii la mezat și nu au altă grijă decât să și le smulgă unii altora. Cea mai veche dintre aceste familii este familia Ghica, dar care nu e cunoscută decât de vreo sută de ani încoace. A

doua este familia Mavrocordat, a treia familie Racoviță. Aceste două din urmă sunt și mai recente. A patra este nouă de tot <Callimachi> (Charles–Claude de Peyssonnel, *Comerțul Mării Negre*, <1787> în *Călători străini*, vol. IX, p. 407).

Sub numele de fanarioți, după cartierul constantinopolitan al Fanarului, era desemnată elita familiilor grecești care, dintr-un interes comun și național, se stabiliseră în capitala Imperiului și au avut șansa să fie ridicate la demnitatea domnească în Principate. Într-o vreme când ignoranța și barbaria turcilor ajunseseră la culme, fanarioții, ca agenți, ca dragomani sau hospodari, îndeplineau funcția cea mai delicată și cea mai primejdioasă ce a existat vreodată, deoarece grație inteligenței lor ei țineau în mână firele politicii unei puteri care nu putea decât pierde la fiecare conflict cu statele europene. [...] Deși călcau neîncetat pe un Vulcan, fanarioții au purtat vreme de două secole greutatea politicii otomane și și-au legat numele de splendoarea care s-a revărsat asupra Porții. [...] Ca hospodari, fanarioții scoteau din Principate un venit reprezentând cam un sfert din bugetul actual și după ce făceau față cheltuielilor cerute de serviciile publice, din excedentul modic rămas făceau danii însemnate și înzestrau Principatele cu așezăminte de utilitate incontestabilă. Ape ducte, fântâni, spitale, școli, coduri de legi vor rămâne monumente cu atât mai glorioase pentru ei cu cât le-au realizat din fonduri care le reveneau de drept. Siliți să hrănească lăcomia de nepotolit a turcilor, nu e de mirare ca – într-o poziție unde ziua de mâine nu era sigură – să fi căutat să profite mai mult sau mai puțin de latitudinea ce le era dată prin absența oricărei stavile formal statornicite (*Memoriile principelui Nicolae Șuțu, mare logofăt al Moldovei, 1798-1871*, ediție de Georgeta Penelea Filitti, București, 1997, p. 65).

La jumătatea veacului al XVIII-lea, familiile fanariote locuiau la Curu-Ceșmè, un sat aflat pe malul Bosforului, în imediata apropiere a capitalei otomane. Într-un alt sat numit Terapia și aflat pe malul european al Bosforului, într-o vale răcoroasă, la 6 km de Constantinopol, își petreceau vara familiile Calimachi, Șuțu, Moruzi, Ipsilanti și Mavrogheni, precum și ambasadorii Franței, Suediei și Neapolelui. Ca și în secolele anterioare, și în cel fanariot, nu a existat o regulă clară privind numirea domnilor dintre români sau greci. Ideologic, otomanii au avut tendința de a asimila Țările Române teritoriilor otomane. Potrivit tradiției juridice hanefite, regiunile 'ahd urmau să fie incluse în *dar al-Islam* (Casa Islamului), chiar dacă ele aveau un statut special. La 1740, un dregător anonim turc arăta faptul că domniile Moldovei și Țării

Românești aveau statutul unor „guvernatori” (*bey*), ei fiind „un fel de pașale” ai Înaltei Porți. O mențiune similară referitoare la statutul principilor fanarioti o vom găsi mai târziu, la 1787, atunci când Charles-Claude de Peyssonnel avea să afirme următoarele: „acești voievozi nu au decât rangul unor pașale cu două tuiuri, dar se bucură totuși de unele drepturi onorifice pe care nu le au nici pașalele cu trei tuiuri sau vizirii”. Pe plan extern dreptul celor două principate de a întreține legături diplomatice cu statele vecine a fost desființat. Totodată, rolul reprezentanților (*capuchehaielor*) la Poartă s-a permanentizat. Bineînțeles, aceștia au ajuns să fie recrutați tot din rândul familiilor fanariote. Mai mult decât atât, începând cu anul 1740 acești reprezentanți ai domnilor fanarioti la Poartă au fost direct subordonați marelui dragoman, cel care avea să mijlocească de acum înainte pe lângă sultan, în vederea păstrării sau schimbării domnilor. În vreme ce capuchehaia Țării Românești își avea sediul în cartierul Thataminare (*Vlah-sarai*), capuchehaia Moldovei locuia în cartierul Duraman (*Bogdan-sarai*).

O primă reglementare cu privire la numirea domnilor are loc prin „Cartea de legământ” (*Kanun-nâme*) din 28 martie 1793. Astfel, tronurile celor două țări urmau să fie date „acelora ce sunt încercați și de încredere, dintre cei folosiți în slujba de tergiman la Divanul împărătesc și care sunt devotați și cinstiți. [...] Să nu se încredințeze domnia celor ce nu au fost în slujba de tergiman la Divanul împărătesc”. În jurul anului 1819, asistăm la o adevărată „monopolizare” a domniilor celor două principate, dar și a înaltelor dregătorii de dragoman și capudan, de către un adevărat „cartel” fanariot, format din cele două ramuri ale familiei Șuțu, la care se mai adăugau familiile Callimachi și Moruzi. Astfel, între 5/14 ianuarie 1819 și 19 ianuarie 1821, a fost aplicat așa-numitul *Regulament privind eligibilitatea la Principatele Moldovei și Țării Românești și la posturile de dragoman al Porții și al Amiralității*. Înainte de toate, Poarta Otomană recunoștea, în cuprinsul acestui Regulament, că domniile celor două principate românești fuseseră aleși la început dintre pământeni „prin voința deplină și întreață” a țărilor lor. Înlocuirea domnilor indigeni cu domni fanarioti s-a justificat „printr-o stare de lucruri neplăcută” și datorită unor „procedee blamabile” din partea unor domni pământeni. Conduita fanarioților trimiși să guverneze Țările Române a fost „înțeleaptă și regulată”. Însă, în ultima perioadă, în jurul celor două scaune s-au înregistrat intrigi și uneltiri în urma cărora la dragomanat și la domniile celor două țări românești au ajuns oameni îndoielnici și nedestoinici. Iată de ce Sublima Poartă a simțit nevoia de a schimba sistemul de numire a domnilor. Prin urmare, ea a hotărât ca

aceste înalte posturi să fie ocupate de persoane integre, încercate și nesuspecte de intrigi din familiile lui Scarlat Callimachi, Alexandru Suțu, Mihail Suțu și Alexandru Moruzi. Ordinea și succesiunea era stabilită astfel: „Când domnii actuali vor ajunge să fie depuși, cei doi domni rămași în urmă, îi vor înlocui alternându-se și permutându-se, adică principatul Țării Românești va fi conferit domnului destituit din Moldova, iar principatul Moldovei domnului destituit din Țara Românească”. Dacă un domn aflat în exercițiul funcțiunii se făcea vinovat de necredință sau fugea în străinătate, familia sa urma să fie ștearsă din catastifele Porții, iar membrii ei erau excluși pentru totdeauna din orice serviciu. Posturile de dragoman al Divanului imperial și de dragoman al Amiralității (*capudan*) erau rezervate celor patru familii menționate. Regulamentul mai admitea ca un domn aflat în funcție să aibă posibilitatea de a renunța în favoarea fiului său, însă numai dacă acesta era dragoman al Divanului imperial. Alți doi candidați la aceste posturi, respectiv Alexandru Hangerli și Iacovache Arghiropol, au fost excluși prin regulamentul mai sus menționat. Totuși, acestora li se asigura o „pensie” viageră, primul urmând să primească suma de 60 000 de piaștri pe an, iar al doilea suma de 40 000 de piaștri pe an. Suma totală de 100 000 de piaștri era plătită de cei doi domni aflați în funcțiune, după cum urmează: 2/3 domnul Țării Românești și 1/3 domnul Moldovei.

La scurtă vreme după moartea lui Alexandru Suțu (18/19 ianuarie 1821 pe stil vechi, respectiv 30/31 ianuarie pe stil nou), ultimul principe fanariot care a domnit efectiv în Țara Românească, în Țara Românească avea să izbucnească „rebelia” slugerului Tudor Vladimirescu. Pentru restabilirea situației, Poarta a numit ca domn al Țării Românești, la 14 februarie 1821, pe Scarlat Callimachi, fostul domn al Moldovei. Din nefericire, extinderea răscoalei lui Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă care a cuprins ambele principate l-au împiedicat pe noul domn să ocupe efectiv tronul. Ulterior, în toamna anului 1821, bănuind de turci că ar fi întreținut legături cu eteriștii din Principate, Scarlat Callimachi a fost exilat, împreună cu toată familia, mai întâi la Brusa, iar mai apoi la Bolü, în Anatolia. Aici avea să moară în urma unui atac de apoplexie (14/26 octombrie 1821), la aflarea veștii decapitării fratelui său, Ioan Callimachi, fost mare dragoman al Porții (1819-1821) și a întemnițării tatălui său, bătrânul Alexandru Callimachi. Prin firmanul împăărătesc din 21 mai 1821, Poarta l-a reconfirmat pe postelnicul Constantin Negri

în funcția de caimacam în Țara Românească, pentru ca la 29 ianuarie 1822 Ștefan Văgăreanu să fie numit caimacam în Moldova. Cei doi caimacami sau locțiitori domnești se aflau sub autoritatea directă a comandantului militar (*seraskerului*) al Înaltei Porții, beylerbeyul de Silistra. În consiliul ținut la 24 iun./6 iul. 1822, membrii Înalțului Divan imperial au dezbătut și au hotărât ca domnii celor două țări să fie numiți dintre boierii pământeni, ei dând astfel curs dorințelor exprimate în mod repetat și de mai multă vreme de către boierii munteni și moldoveni, printr-o serie de „memorii” (*arz-uri*), precum cele din 31 martie și 20 septembrie 1821 și 8 martie 1822. Totuși, excluderea fanarioților și restabilirea domnilor pământeni presupunea și o schimbare a modului în care urmau să fie administrate Principatele, iar în această privință Poarta avea nevoie și de acceptul Rusiei, chiar dacă această consultare era pur formală. La 26 iun./8 iulie 1822, în Divanul imperial s-a pus din nou în discuție problema numirii domnilor din rândul grecilor fanarioți. Chiar s-au vehiculat numele unor potențiali candidați: Alexandru Callimachi, fiul fostului domnitor Scarlat Callimachi, Iacovachi Arghiropol, fiul fostului mare ban Gheorghe Arghiropol și ginerele lui Ioan Gh. Caragea și Nicolae Suțu, fiul fostului domnitor Alexandru Suțu. De mai multă vreme însă, guvernul otoman începuse să manifeste o oarecare neîncredere față de fanarioți, iar evenimentele petrecute în anii 1821-1822 i-au transformat pe aceștia în persoane indezirabile. Așa se explică de ce Poarta Otomană a acordat, în cele din urmă, prin firmele emise la 1/13 iulie 1822, tronul Țării Românești fostului mare ban Grigore Ghica, iar tronul Moldovei fostului mare logofăt Ioan Sandu Sturdza. În nota oficială remisă de guvernul otoman, la 4/16 iulie 1822, ambasadorului britanic la Poartă, lordul Strangford, era anunțată destituirea domnilor fanarioți și numirea noilor domni dintre pământeni: „având în vedere că prin perseverența națiunii grecești, cum știe toată lumea, într-o răscoală deschisă, și în perversitatea lor, indivizii din această națiune, chiar cei care nu au luat parte la răscoală, nu sunt de fel potriviți și nu merită în niciun chip, conform cu principiile de guvernare, de a mai ocupa posturi, Sublima Poartă a ales și numit dintre boierii originari din Moldova și din Țara Românească, așa cum se proceda în vechime, anume pe Ioan Sturdza logofătul, boier originar din Moldova, ca domn al Moldovei, și pe Grigore Ghica, banul, originar din Țara Românească, ca domn al Țării Românești”.

Războiul sau războaiele de treizeci de ani?

Cercetator științific III dr. Oana Andreia SÂMBRIAN

Abstract: Beginning with the redefinition of the 'Thirty Year's War' concept and the presentation of old and new theories, we have started by identifying the main types of conflicts - catholics versus protestants, France versus the Catholic countries and the alliance against the House of Habsburg – which have played a most important role in the understanding of the alliance system that were created during that period. We have particularly emphasised the context which Spain was experiencing between 1618 and 1648, such as its foreign policy and its position regarding the ongoing European religious conflict. Pedro de Ribadeneyra, Diego de Saavedra Fajardo, José Pellicer y Tovar, Juan Adam de la Parra are all essential authors to understand the religious war phenomenon in Spain; and also how its people felt the effects of the European instability lurking on the old continent at the time.

Keywords: Thirty Years' War, France, Spain, the House of Habsburg

În istorie, la fel ca în fizică, nimic nu se pierde, totul se transformă, motiv pentru care epocile și evenimentele istorice trebuie concepute ca un tot unitar, fiecare deținând un *terminus ante quem*. Altfel spus, evenimentele istorice nu apar pur și simplu, ci sunt determinate de o serie de cauze, iar ceea ce uneori pare un element izolat, reprezintă un eveniment ale cărui surse nu au fost încă identificate. Din dorința de a menține cursul firesc și cronologic al oricărui demers istoric, vom începe prin a ne întreba care ar putea fi *ante quem*-ul acestui război. Pentru a găsi un răspuns trebuie să ne întoarcem în timp, în secolul al XVI-lea, unde ca urmare a exploziei religioase survenite în timpul Renașterii, se creaseră trei biserici creștine. Pe de o parte, Biserica romano-catolică, reformată prin Conciliul de la Trento, care avea ca scop fie consolidarea pozițiilor sale tradiționale (Pensinsula Italică, Pensinsula Iberică, sudul Germaniei), fie recucerirea teritoriilor pe care la momentul respectiv se vedea obligată să le împartă cu bisericile reformate (Polonia, Franța, Austria, Boemia)¹. Biserica luterană își consolida pozițiile în nordul și centrul Germaniei, în vreme ce calvinismul, ce cuprinsese treptat Geneva, Provinciile Unite și Rhinul, își urma cursul progresiv în urma sinodului de la Dordrecht. Iată cum prezenta una dintre cronicile de secol XVII evenimentele religioase care au dus la scindarea lumii catolice:

Después que Martín Luthero abrió en Alemania el camino al nuevo cisma en la fe, Juan Calvino natural de Noyon, ciudad de la Picardía, desviándose de la fe tenida y observada de nuestros mayores por tantos siglos, propuso en los libros que imprimió y en los sermones que predicó en muchos lugares de Francia, ciento y veinte y ocho axiomas, discordantes de la fe católica romana (...) pero como suele acontecer a veces en las cosas del mundo, que lo que comienza de burlas acaba de veras, cundieron tanto estas

*opiniones sembradas en la Iglesia de Dios, que fueron ansiosamente abrazadas de gran número de personas de todas calidades. De modo que Calvino, tenido al principio de hombre de poca sustancia, de ingenio sedicioso e inquieto, en breve fue venerado y creído de muchos*².

(trad.) După ce Martin Luther a deschis în Germania calea către schismă, Jean Calvin, de felul său din Noyon, un oraș din Picardia, abătându-se de la drumul păstrat de strămoșii săi timp de multe secole, a propus în cărțile pe care le-a publicat și în predicile pe care le-a susținut în multe locuri din Franța, 128 de axiome diferite de confesiunea romano-catolică (...) dar așa cum se întâmplă de multe ori în lumea asta, ceea ce a început ca o glumă a sfârșit prin a fi luat în serios, aceste idei semănate în grădina Domnului prinzând asemenea rădăcini încât au fost imediat preluate de un număr mare de persoane de diverse categorii. Iar Calvin, care la început fusese considerat un om neînsemnat, răzvrătit și neliniștit, a devenit în scurt timp o persoană venerată, crezută de mulți.

Lumea europeană occidentală se scindează, deci, în catolici și protestanți, opinie întărită de Céspedes y Meneses care afirma că polarizarea religioasă "a frânt Europa în multe opinii"³. Catolicii îl aveau ca principal reprezentant pe împăratul Imperiului Habsburgic, dușman declarat al Franței, motiv pentru care aceasta din urmă, în ciuda catolicismului evident, a recurs la o măsură extrem de condamnată de către istoriografia țării vecine, Spania⁴, aliindu-se cu Germania protestantă. Considerată fiica cea mare a Bisericii Catolice, Franța era divizată între dezideratele laice și cele religioase. Pentru a-și contracara poziția, explicabilă nu din perspectivă religioasă, ci politică, Franța a încercat să își spele imaginea prin persecuții repetate împotriva protestanților francezi, recurgând

la măsuri militare contra acestora odată cu anul 1619 (vezi evenimentele de la Béarn, unde armata lui Ludovic al XIII-lea a reinstaurat drepturile catolicilor, ca răspuns la prima revoltă a hughenotilor).

În ciuda legăturilor matrimoniale dintre Franța și Spania (Ludovic al XIII-lea se căsătorise cu Ana de Austria, iar Filip al IV-lea cu Izabela de Bourbon), pacea dintre cele două eterne rivale a fost extrem de fragilă, atacurile nelimitându-se doar la sfera militară, ajungând și în sfera literaturii. Principala problemă pentru Franța era aceea că se simțea incomodată de faptul că se afla înconjurată din toate părțile de granițele Casei de Austria sau ale aliaților săi: la nord-est, Țările de Jos, guvernate de arhiducii Alberto și Isabel Clara Eugenia. Țările de Jos se învecinau la sud cu Luxemburgul, care la rândul său era lipit de Lorena, ambele aflându-se sub dominație spaniolă⁵. Primul succes important al diplomației franceze l-a reprezentat atragerea de partea sa a ducatului de Savoia, inițial aliat al Casei de Austria. Poziția sa era strategică, întrucât controla trecătorile către Alpi, care făceau legătura între domeniile spaniole din Italia și Franche-Comté. Atragerea Savoiei de partea Franței a complicat mult drumul spaniolilor între Milano și Bruxelles, deschizând Franței posibilitatea de a interveni în Italia. Odată câștigată curtea de la Torino, Franța a început să sprijine pe toți dușmanii casei de Habsburg, de la olandezi, până la principii protestanți germanici sau scandinavi⁶. Conform spuselor lui Pellicer y Tovar, aliații Franței erau:

*(...) el Turco, antiguo y común enemigo de la casa de Austria. Los Olandeses rebeldes a la corona de España... Los transilvanos infestadores de la Hungría y Bohemia... Todos estos son los amigos, confederados y parciales de Francia, eternos y jurados enemigos de la Monarquía de España*⁷.

(trad.) Turcul, vechi dușman comun al casei de Austria. Olandezii rebeli față de coroana spaniolă... transilvănenii care înveninau Ungaria și Boemia... toți aceștia sunt prietenii, confederați și parțiali ai Franței, dușmani declarați pe viață ai monarhiei spaniole.

Fragmentul de mai sus susține ideea anterior exprimată conform căreia confruntările franco-spaniole s-au dus nu numai pe câmpul de bătălie, dar și în cel litar, în centrul preocupărilor acestuia din urmă situându-se alianța franco-protestantă. În lucrarea cu un titlu extrem de sugestiv *Conspiración herético-cristianísima / Conspirația eretico-creștină* (1634), Juan Adam de la Parra critica dur Franța pentru alianța cu protestanții, afirmând că:

Aunque muy nobles naciones de Europa hacen estruendosamente los mayores preparativos de guerra por tierra y mar, y cristianísimos ejércitos

*amenazando a los cristianos parecen presagiar funestas calamidades para los mortales, nada sin embargo ha anonadado los ánimos de los católicos y ha perturbado a la Iglesia Romana tanto el temor de que tantos males y el furor de las guerras les amenazasen de parte de un rey y un reino cristianísimos*⁸.

(trad.) În ciuda faptului că multe dintre marile națiuni ale Europei se pregătesc zgomotos de război pe uscat și pe mare, în timp ce armatele creștine ce îi amenință pe creștini prevestesc calamități funeste pentru muritori, nimic nu a mâhnit mai tare sufletele creștinilor, nici nu a perturbat mai rău Biserica Romană ca faptul că amenințarea războiului venea din partea unui rege și a unui regat creștin.

O idee similară este exprimată și de Pedro de Ribadeneyra, pentru care problema ereziei era fundamentală în Europa vremurilor sale, ereticii fiind dușmani fățiși ai Bisericii Catolice⁹, motiv pentru care aceștia din urmă nu puteau face casă bună cu catolicii¹⁰. În opinia sa, mulți monarhi duceau în eroare Biserica catolică prin includerea supunerii față de biserică în jurământul de încoronare, ignorând ulterior acest aspect:

*El Rey de Francia en el juramento que llaman del reino, entre las otras cosas que jura, la primera es que la Iglesia de Dios, con su favor se conservará perpetuamente en verdadera paz (...) Hasta Isabel que ahora reina en Inglaterra hizo este juramento el día de su coronación para ser admitida por reina y engañar más fácilmente a los católicos y destruir nuestra santa religión. Lo mismo hacen el rey de Polonia, de Bohemia, de Hungría (...)*¹¹

(trad.) Regele Franței, în jurământul față de regat, promite, printre altele, că în primul rând va păstra pacea în Biserica lui Dumnezeu, (...) până și Elisabeta, care acum este regina Angliei, și-a luat acest angajament în ziua încoronării pentru a fi recunoscută regină și pentru a-i înșela mai ușor pe catolici și a ne distruge religia sfântă. Același lucru îl fac regii Poloniei, ai Boemiei, ai Ungariei (...)

În *Locuras de Europa*, manuscris redactat în secolul al XVII-lea, dar care nu vede lumina tiparului până în 1748, Saavedra Fajardo oferea o imagine "apocaliptică" a războiului de treizeci de ani, pe care o vom înfățișa în continuare, nu înainte însă de a da câteva informații suplimentare despre Diego de Saavedra Fajardo, una dintre figurile spaniole marcante ale războiului de treizeci de ani. Născut în 1584 la Murcia, în timpul domniei lui Filip al II-lea, Diego de Saavedra își începe specializarea în drept la Universitatea din Salamanca în anul 1600. Acțiunile întreprinse ulterior ne vor

demonstra însă că adevărata sa vocație nu era aceea de jurist, ci de diplomat și politician¹², apărând interesele Spaniei în timpul războiului european din 1618-1648. Bun cunosător al diplomației italiene, în 1633 părăsește definitiv Roma, îndreptându-se către curtea ducelui de Bavaria, unde avea să se ocupe în calitate de ambasador de problemele Europei centrale până în 1640. Ulterior, va fi desemnat ambasador plenipotențiar, încredințându-i-se un rol important în negocierile finalizate prin pacea de la Münster. Misiunea lui Saavedra Fajardo la curtea ducelui Maximilian făcea parte dintr-un amplu plan de acțiune diplomatică și militară a Spaniei, care dorea să asigure controlul domeniilor casei de Habsburg în fața atacurilor suedezilor, olandezilor, francezilor și a aliaților lor protestanți¹³. Pentru Saavedra, dușmanul cel mai de temut al Spaniei era Franța, împotriva căreia ia inițiativa în scris în mai multe ocazii. În 1635, de pildă, redactează un *Răspuns* la declarația de război a lui Ludovic al XIII-lea către Spania, iar în 1643, în *Suspiros de Francia*, Saavedra adresează un îndemn la pace aceluiși rege francez. În 1643-1645, perioadă în care se redactează probabil *Locuras de Europa*, Saavedra considera că Franța este principalul responsabil pentru toate relele din Europa¹⁴. Prin faptul că în perioada 1640-1648, Saavedra s-a aflat la Münster, nu este exclus ca *Locuras de Europa* să fi circulat în formă manuscrisă pe parcursul dezbaterilor ce au precedat pecetluirea păcii westfalice. Saavedra a criticat vehement alegerea orașelor Münster și Osnabrück ca locurile de desfășurare a congresului de pace, susținând că din cauza poziției lor geografice încurajau neînțelegerile dintre statele germane și susțineau războiul. Revenind la pasajul pe care intenționăm să îl cităm, este de remarcat că în rândurile sale identificăm imaginea sempiternului dușman, Franța, drept rădăcină supremă a răului:

*En todas sus partes vi a Marte sangriento, batallando unas naciones con otras por el capricho y conveniencia de uno solo, que en ellas atizaba el fuego de la guerra. Consideraba su locura en dejar la felicidad de la paz, lo dulce de las patrias y los bienes de sus propios dominios por conquistar los ajenos; que buscasen nuevas poblaciones los que no eran bastantes a llenar las suyas; que destruyesen y abrasasen las mismas tierras, villas y ciudades que deseaban adquirir; que ambición de los príncipes los hubiese cegado con el esplendor de la gloria y del honor; moneda con que temerariamente se venden a la muerte*¹⁵.

(trad.) Pretutindeni l-am văzut pe Marte cel necruțător, făcând ca statele să se înfrunte unele cu celelalte spre beneficiul și capriciul unuia singur, care atâta focul războiului. Nebunia sa consta în a renunța

la fericirea păcii, la dulceața patriei și la bunurile propriilor domenii pentru a le cucerii pe ale altora; în căutarea de noi teritorii care nu erau suficiente pentru a se uni cu ale sale; în distrugerea și arderea pământurilor, satelor și orașelor pe care și le dorea; în faptul că ambiția principilor îi orbise cu strălucirea gloriei și a onoarei; monedă cu care se vindeau fără doar și poate morții.

Un alt aspect al războiului de 30 de ani l-a reprezentat încercarea de destabilizare a casei de Austria. Așa cum afirma Schiller, "Casa de Habsburg, prin proiectele sale ambițioase și prin forța sa covârșitoare, pune în pericol libertatea Europei și mai ales a statelor germane"¹⁶, ceea ce a făcut ca toate aceste state, care în mod individual nu ar fi putut rezista Imperiului, să facă front comun prin intermediul alianțelor. Mrejele războiului cuprindeau încetul cu încetul întreaga Europă, scânteia aprinzându-se în Boemia, teritoriu situat în interiorul Sfântului Imperiu German, al cărui tron îi revenise în 1617 lui Ferdinand de Stiria. Din cauza cunoscutei sale orientări procatolice, Ferdinand fiind educat la colegiul iezuit de la Ingolstadt, Dieta din Boemia, majoritar protestantă, nu a acceptat domnia acestuia, încoronându-l în locul său pe Frederic al V-lea, elector palatin. La scurt timp, însă, în 1619 murea împăratul Matia I, care îl numea succesor al coroanei Sfântului Imperiu Romano-German pe Ferdinand de Stiria, nepotul său. Acesta se încorona la Viena sub numele de Ferdinand al II-lea și, din noua poziție, își pregătește răzbunarea împotriva Boemiei pentru ofensa adusă. Avându-l de partea lui pe ducele de Bavaria, Ferdinand a cerut și sprijinul vărului său, Filip al III-lea al Spaniei, colaborare ce urma să unifice cele două ramuri ale casei de Austria. Cererea de participare adresată curții spaniole se lovește însă de politica preponderent pacifistă a ducelui de Lerma, favorit al regelui Filip al III-lea, datorită căruia se încheiase armistițiul de doisprezece ani cu olandezii. Din fericire pentru Ferdinand, la vremea respectivă Lerma începuse să decadă din grațiile regelui, locul său fiind luat de Baltasar de Zúñiga, căruia îi surâdea propunerea făcută de Ferdinand de a ceda Spaniei controlul asupra Alsaciei. Prin această mișcare, spaniolii strângeau lațul în jurul Franței și restabileau drumul de acces între Italia și Țările de Jos.

În urma acestor evenimente, se poate deduce că premisele războiului de treizeci de ani sunt extrem de complexe, necesitând o bună structurare axiologică, în măsură să ducă la o mai bună înțelegere a fenomenului. Din punctul de vedere al istoriografiei clasice (de la Jules Michelet încoace), războiul de treizeci de ani a fost împărțit în următoarele perioade: palatină (1618-1623), daneză (1625-1628), suedeză (1630-1635) și franceză (1635-1648). Suntem de acord

cu părerea exprimată de Fraga Iribarne¹⁷ și anume că această împărțire pe epoci cuprinde un grad mare de arbitraritate, căci nu a existat un singur război, ci mai multe, cauzele lor fiind extrem de diverse. Rezerva personală pe care o avem față de această diviziune este faptul că în conflictul de față cauzele naționale nu au fost niciodată de sine stătătoare, ele beneficiind de factori de imixtiune externi. Din punctul nostru de vedere, ar fi de dorit ca războiul să fie împărțit pe tipuri de probleme. În urma unei atente analize, am identificat trei astfel de conflicte: catolici *versus* protestanți; Franța *versus* țările catolice; alianța contra casei de Habsburg. Aceste trei filoane pot fi înglobate termenului „precondiții”¹⁸, utilizat de Myron Guttman în articolul său „The Origins of the Thirty Years’ War”, istoricul american susținând că acest conflict a fost un „război hegemonic”, în parte război civil, în parte conflict internațional¹⁹. Totodată, istoriografia spaniolă s-a pus de acord asupra faptului că filonul principal al confruntării din 1618-1648 ar fi erezia lui Huss, Luther și Calvin²⁰, însă această abordare ni se pare destul de incompletă și de unilaterală, limitând repercursiunile conflictului.

Dincolo de aceste considerente, războiul de treizeci de ani se poate justifica și din perspectiva existenței unei anumite mentalități, a unei generații de oameni dispuși oricând să scoată sabia în numele religiei: „pentru stat sau pentru principii, foarte puțini s-ar fi găsit care să scoată sabia; dar pentru religie, negustorul, artistul, țaranul fluturau cu bucurie armele”²¹. Spre a ne susține afirmația, îl putem menționa pe Diego de Estrada, ducele spaniol care în perioada 1628-1629 s-a aflat la curtea principelui transilvănean Gabriel Bethlen. Pentru Estrada, religia reprezenta un aspect fundamental: atunci când trebuia să își încurajeze frații de arme în bătălia împotriva venețienilor, spaniolul îi numește pe aceștia eretici, întrucât permiteau existența de „școli publice pentru sectele lui Luther și Calvin”. În alt episod al cărui protagonist este tot Estrada, înfățișat pe punctul de a omorî un inamic, spaniolul este implorat să îl cruțe, dușmanul său invocând-o pe „la Virgen del Carmen”, căruia Estrada îi era extrem de credincios. Spaniolul afirma în memoriile sale că i-a cruțat viața doar pentru că a menționat-o pe această Fecioară; în caz contrar l-ar fi ucis. Opinia ducelui de Estrada este întărită de José Pellicer y Tovar, care în 1641 scria că excelența unui monarh se bazează pe trei principii: religia, puterea și reputația²². Aceste două exemple demonstrează că războiul de treizeci de ani nu ar fi putut izbucni într-o perioadă mai prolifică, conflictul armat fiind, laolaltă cu literatura și cu celelalte manifestări sociale, un produs al societății în care a avut loc.

Note de subsol:

¹Yves-Marie Bercé, Alain Molinier, Michel Péronnet, *El siglo XVII de la Contrarreforma a las Luces*, Madrid, Akal, 1991, p. 23.

²Enrico Caterino Davila, *Historia de las guerras civiles de Francia*, En Amberes, por Juan Bautista Verdussen, 1686, p. 20.

³Gonzalo de Céspedes y Meneses, *Primera Parte de la historia de Felipe IV, rey de las Españas*, Barcelona, 1631, p. 22.

⁴În *Defensa de España contra las calumnias de Francia*, José Pellicer y Tovar amintește că Franța se aliase cu olandezii din ură față de Spania.

⁵Pablo Martín Gómez, *op.cit.*, p. 19.

⁶Pablo Martín Gómez, *op.cit.*, p. 23.

⁷José Pellicer y Tovar, *Defensa de España contra las calumnias de Francia*, Venecia, 1635, pp. 26-27.

⁸Juan Adam de la Parra, *Conspiración herético-cristianísima*, Madrid, 1943.

⁹Pedro de Ribadeneira, *Tratado de la religión y virtudes que debe tener un príncipe cristiano para gobernar y conservar sus estados*, En Anvers, En la Empronta Plantiniana, 1597, pp. 15-16.

¹⁰*Ibidem*, p. 101.

¹¹*Ibidem*, p. 73.

¹²Teresa Cid Vázquez, „Europa en el pensamiento político de Saavedra Fajardo”, *Cuadernos de investigación histórica*, 29, 2012 (159-194), p. 160.

¹³*Ibidem*, p.162.

¹⁴María Soledad Arredondo, „Diálogo y política internacional en Locuras de Europa, de Saavedra Fajardo”, *Criticón*, 58, 1993 (9-16), p. 10.

¹⁵Diego de Saavedra Fajardo, *Locuras de Europa*, ediție de J.M. Alejandro, Madrid, Biblioteca Anaya, 1973, p. 35.

¹⁶Friedrich Schiller, *The History of the Thirty Years’ War*, Pennsylvania State University, An Electronic Classics Series Publication, 2000, p. 11.

¹⁷Manuel Fraga Iribarne, *Don Diego de Saavedra Fajardo y la diplomacia de su época*, Madrid, 1956, p. 111.

¹⁸Myron P. Guttman, „The Origins of the Thirty Years’ War”, *The Journal of Interdisciplinary History*, vol. 18, 4, 1988 (749-770), p. 754.

¹⁹*Ibidem*, p.752.

²⁰Jesús María Usunáriz, „El inicio de la guerra de los Treinta Años en la publicística española: la Defenestración de Praga y la Batalla de la Montaña Blanca”, *La Perinola*, 18, 2014 (181-213), p. 184.

²¹Friedrich Schiller, *op.cit.*, p. 12.

²²José Pellicer y Tovar, *La fama austríaca o historia panegírica de la vida y hechos del emperador Ferdinando Segundo*, Barcelona, a costa de Pedro Lacavallera, 1641.

Ctitorii de la Pitești și copilul lor domnesc: Barbu sau Bălașa?

muzeograf Octavian DĂRMĂNESCU

Abstract: Pitești is an old Romanian town, being known for more than six centuries. It developed slowly as a center for commerce and for two centuries it played an important part in the country politics, as some of the Wallachian rulers stayed here from time to time. As a testimony to the town's importance, in the 17th Century the "Sf. Gheorghe" Church was constructed. Several articles were written to illustrate its history and the events surrounding the rule of Constantin Șerban. In the present one, many historical documents are presented and analyzed in order to establish if the Wallachian ruler had a child, if it was a son or a daughter and how much this child lived.

Key words: Pitești, Biserica "Sf. Gheorghe", doamna Bălala, copil domnescu, Barbu

În numărul trecut, am reconstituit chipul Doamnei Bălașa, ctitoră, la Pitești, în 1656, a bisericii Sf. Gheorghe, din documentele care ne stau la dispoziție, deocamdată. Pentru istorici este mult mai important cât a trăit și de ce a murit copilul domnitorului Constantin Șerban Basarab și nu dacă a fost fată sau băiat. Plus, o întrebare adițională: dacă a existat, era, oare, copilul lor? Chestiunea este prețioasă, datorită enigmaticei persistente pe care a generat-o. În primul rând, dacă Vodă ar fi avut un continuator pe linie masculină, care să prindă în viață și tura domniei tatălui – cu Doamna Bălașa, căci cu a doua soție, Nedelea, menționează însuși în testamentul final că nu a avut niciunul¹ – acesta ar fi apărut cu siguranță în acte și, în eventualitatea în care ar fi trăit și ar fi fost de genul masculin, ar fi emis, la maturitate, pretenții la tron. De aceea, în cazul de față, putem considera argumentul *a silentio* destul de concludent, deoarece nu cunoaștem încă niciun izvor de secol XVII în care ar putea fi menționat un copil băiat.

Există trei reprezentări ale posibilei „domnițe”: la Dobreni, la București și pe racla de la Bistrița-Vâlcea. În propunerea iconografică de la biserica din Dobreni, județul Giurgiu, ctitoria lor de pe când erau boieri, viitoarea Doamnă Bălașa are un copil² – „coconița Bălașa” i-a spus în 1905 Nicolae Iorga³, citind direct informația inventată împăciuitor de pictorul Anton Serafim în 1899, care a schimbat coloritul hainelor copilului din tabloul votiv, prin aceasta, așadar, și genul, numind-o nou, după mamă, Bălașa⁴. La București, copilul este, în propunerea pictorului D. Belizarie, fată. Izvor fals și acesta, deoarece, în 1862, ctitorii catedralei mitropolitane erau reprezentați fără probabila beizadea. A treia reprezentare, cea mai credibilă, este pe racla pe care cuplul domnesc o dăruiește mănăstirii Bistrița-Vâlcea, sursă istoriografică clară⁵, care dăruiește toată ipoteza –

foarte tentantă, de altfel – prin care se argumenta că, de fapt, nu a existat niciun copil. Potrivit reprezentării, copilul este o fată – dacă presupunem că genul este dat de așezarea lângă mamă sau tată, regulă pe care o credem inexistentă, totuși, în erminie. Al. Odobescu îl descria în 1865 ca fiind „un copil”⁶. Grigore Tocilescu, în 1885, menționează: „fiul lor”⁷. În jurul anului 1908, data morții lui, genealogistul român Ștefan D. Grecianu, după traducerea simplă, completează: „Cu Bălașa a avut un fiu, pe Barbu, încetat din viață încă de tânăr”⁸. Nicolae Iorga, consecvent inscripției de la Dobreni, repetăm, falsă, se punută de trei ori că ar fi fată⁹. Mai rămâne informația contradictorie, fugitivă și îndoielnică a tânărului diacon Paul de Alep, care, la rugămintea Domnitorului să urce împreună cu patriarhul Macarie și în cerdacul Doamnei Bălașa de Boboteaza lui 1657, vlădica „a aghesmit-o împreună cu celelalte fiice și cu toate soțiile boierilor”¹⁰. Considerăm că memorialistul se referea la domnișorele de onoare ale Doamnei. În cazul în care Doamna Bălașa se afla acolo cu fiicele ei naturale sau nu¹¹, cel puțin două, toată pledoaria de mai sus cade.

Iată-l pe Barbu, cocon domnesc născut din Bălașa sau înfiat, nu contează deocamdată, dar prinț al Țării Românești – considerând că mai trăia atunci când părinții lui au închinat racla de la Bistrița. Mai mult, autorul probează pe baza unui document, se pare, din 1654, că acest Barbu murise de tânăr, deci, adăugăm noi, n-ar fi apucat nici măcar puținii ani de domnie ai tatălui său¹². Există o probabilitate rezonabilă ca Barbu să fi fost botezat de clucerul de acum Barbu Poenaru¹³ pe când era prima oară mare ban, între 1644 și 1645, această practică de translație onomastică fiind veche. Pe atunci Constantin Șerban era postelnic II al lui Matei Basarab și, prin oficiul dregătoriei, s-ar fi cunoscut mai bine cu marele ban. Asta ne-ar da iluzoriu vârsta coconului, în 1654, de vreo 10 ani, în

cazul în care ar fi fost botezat pe tura boieriei nașului. Identificarea prezumtivă a fostului mare ban Barbu ca naș al copilului unui viitor Domn ne obligă și la ipoteze suplimentare, la fel de egale și de posibile. Poate că Barbu a fost botezat de altcineva, necunoscut până acum, iar numele, pus de tată și nu de naș, ar fi venit din ambiția cunoscută a bastarzilor de a se lega și mai bine de oasele domnești. Barbu, nume nu prea întâlnit în perioada de care vorbim, fusese Barbu Craiovescu, mare ban (1495-1520), unchiul domnitorului Neagoe Basarab – în eventualitatea în care Neagoe Vodă a fost fiul marelui vornic Pârnu I Craiovescu – din care se justifică toți Craioveștii, de citit neo-Basarabii. Mai mult, nepoata acestui mare ban Barbu, fiica lui Radu Craiovescu, mare postelnic, era chiar Marga, strămoașa tatălui său, Radu Șerban Vodă¹⁴. Frații Craiovești ctitoriseră mănăstirea Bistrița-Vâlcea, gestul de mai târziu al lui Constantin Șerban zis și Basarab, dar pe filieră craiovească, de a dona un sarcofag aurit sfântului Grigorie Decapolitul – adus aici cu moaștele, potrivit legendei, chiar de Barbu Craiovescu care le cumpărase într-un mod supranatural de la un turc – fiind perfect recuperator, îndreptățit genealogic și discret propagandistic. Nu era ceva nou, apelul ascendent la acest personaj legendar făcându-l și Matei Basarab, poate, de ce nu, nașul, împreună cu Doamna Elina, al copilului Barbu¹⁵. Barbu era și fratele viitorului Constantin Brâncoveanu, boier cultivat, mort de tânăr la Istanbul¹⁶.

În definitiv, cu toate actele pe masă, cu o istoriografie de secol XX destul de acceptabilă, nu știm mai nimic despre copilul domnesc. Lucrurile se complică involuntar într-o ultimă schemă genealogică: Vodă a avut pe când era boier doi-trei copii care i-au murit: și fată, și băiat – ”Barbu” în accepțiunea de mai sus, la rândul-i, neargumentată. Este vorba de pomelnicul de la mănăstirea Mărgineni, care conține o asociere onomastică inedită: „Bălașa, Constantin, Grigore, Bălașa, Barbul”, însuși Nicolae Iorga trimitând la cuplul domnesc Constantin Cârnu și Bălașa Doamna¹⁷. Rămânem, totuși, la stilul absolut al marelui istoric: „nu i se născuse decât o fiică, numită după mamă-sa, și acest singur copil nu trăi”¹⁸? Nu, deoarece un document emis de Constantin Șerban din toamna lui 1656 nu ne permite. Este vorba despre o întărire de vinărici, mai veche, a lui Matei Basarab, ctitor principal, făcută mănăstirii Sadova, Dolj, pentru hrana obștii și pentru straiile călugărilor. Totul, contra pomenirii la liturghie a lui, a Doamnei sale și a părinților lui, nici vorbă de vreun descendent¹⁹. Este o informație prețioasă, mai ales în favoarea ipotezei că prințul sau prințesa este pur și simplu un copil înfiat, foarte probabil dintre rude, care – ca și cu câțiva ani înainte Istrate Leurdeanu, candidat sigur la

moștenirea Țării Românești, căzut rapid și violent în dizgrația lui Matei Basarab – nu se mai bucură de calitatea de cocon domnesc. În pofida dramatismului acestei situații ipotetice și a imaginii romantice – citește inflamate – despre voievozi și trecut, în general, este aproape singura rezolvare, istoriografic vorbind, a acestei chestiuni frustrante, până la urmă detectivistice. Plus o alta, mult mai incomodă, dar la fel de valabilă: coconul domnesc are un handicap sever – în pofida singurei reprezentări luate ca neutră și de încredere, cea de pe sarcofagul de la Bistrița – iar propaganda Curții, inclusiv Domnul, nu-l afișează din rațiuni logice. Oricum, Constantin Șerban-Vodă rupe tradiția anului de văduvie impusă la bărbați și se recăsătorește după opt luni cu Nedelea, o „roabă circiziană”²⁰, se pare.

La final, încă o coordonată onomastică, probabil slabă vizavi de subiect, dar, ca orice în istoriografie, ajutoare. Barbu era fiul unui anume Arsenie, sluger în Pitești, care în 1623 se afla în pâra cu un anume Stanciu, logofăt din Câlcești, Gorj, proprietar la Topoloveni (Vițichești)²¹. Dacă acest sluger din Pitești, Arsenie, este viitorul Arsenie Șoimul, căpitan de păharnice, re-ctitorul mănăstirii Râncăcioș în 1648, care la 1652 își făcea diata și nu avea niciun fiu²², atunci Barbu acesta, fiul lui în propunerea noastră, murise, cu toate că în 1626 trăia, era logofăt de Pitești, făcând cu cumnatul lui, Iorgachi sluger, un schimb de țigani²³. Avem aici două legături. Prima este legătura de rudenie dintre Arsenie Șoimul și Alexandra din Câlcești, sora vitregă a viitorului domnitor Constantin Șerban²⁴. A doua este faptul că, înainte de a fi Domn, Constantin Șerban a fost ispravnic de Pitești²⁵. În aceste împrejurări, și sangvine, și geografice, de circumstanță, Constantin Șerban l-ar fi cunoscut pe Barbu din Pitești, de unde, probabil, pe calea nașiei de botez, i-ar fi venit numele copilului lui care, oricum – din tot ce știm până acum și din probațiunile unor istorici care, după cum am văzut, au cercetat subiectul – nu a trăit prea mult. Un indiciu pe care nu putem deocamdată să-l legăm de moartea tânărului Barbu Șerban mai este și existența unei pietre de mormânt în fața sfintei mese de la Sfântul Gheorghe, datată 1661²⁶. Să fie oare vreo legătură? În numărul viitor vom dezvolta un subiect foarte important în istoria urbei noastre și a județului istoric Argeș: școala domnească de la Sfântul Gheorghe.

Note de subsol:

¹S. Zota, *Ultima știre despre Constantin Șerban Voevod*, Revista Istorică, an XII, nr.7-9, 1926, p. 213.

²Fostul Domn, în testamentul polonez din 1685, dă de înțeles, prin eliminare, că a avut un copil cu Bălașa:

“Dumnezeu Atotputernic n-a vrut ca să mă binecuvânteze cu urmași din această iubită soție (Nedelea, n.n.)”, vezi P.P. Panaitescu, *Pribeția lui Constantin Șerban Basarab și a lui Ștefan Petriceicu și testamenturile lor*, București, 1939, în AARMSI, s.III, t. XXI, 1939, p. 424.

³Nicolae Iorga, *Inscripții din bisericile României, volumul I, fascicula I*, București, 1905, p. 90.

⁴Stelian și George Metzulescu, *Câteva lămuriri în legătură cu ctitorul catedralei patriarhale*, B.O.R., anul LXXVI, 1958, nr. 9, p. 853.

⁵Meșter, argintarul brașovean Martinus Weiss cel Bătrân. Paul de Alep, care a prins-o de-abia ieșită din atelier, o descria scurt: „dacă te uiți la ea, îți ia ochii”. *Călători străini...*, vol.VI, p. 214. Această donație rămăsese în mentalul public de atunci, fiind consemnată chiar în Cronica țării.

⁶Al. I. Odobescu, *Antichități eclesiastice, Bistrița*, Buletinul Instrucțiunii Publice, 1865, 1-31 octombrie, p. 142, apud Stelian și George Metzulescu, *op. cit.*, p. 854.

⁷Gr. G. Tocilescu, *Raporturi asupra câtorva mănăstiri, schituri și biserici din țară*, Analele Academiei Române. Seria II. Tomul VIII, Secția II, 1885-1886 (Mănăstirea Bistrița, punctul 18, p. 196-197, Ședința din 1 aprilie 1886).

⁸Ștefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești, vol. II*, 1916, p. 301 și 334.

⁹Nicolae Iorga, *op. cit.*, pp. 90, 197, 239.

¹⁰*Călători străini...*, vol. VI, p. 161.

¹¹Ca și în cazul lui Matei Basarab și al lui Dinicu Buicescu, fostul spătar Constantin Șerban și jupânița Bălașa ar fi putut să înfieze un copil dintre rude. Această ipoteză postulează că acest copil a trăit destul, supraviețuind discret părinților lui adoptivi.

¹²Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 334 și, pentru datarea exactă, 2 august 1654, vezi p. 294.

¹³Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XVI-XVII*, Editura enciclopedică română, București, 1971, p. 227.

¹⁴*Ibidem*, pp.17, 19.

¹⁵Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 294. Fosta raclă, din lemn, e pusă de Radu cel Mare, cu Chiril, patriarh de Alexandria, vezi inscripția în Virg. N. Drăghiceanu, *Monumentele Olteniei, raportul al II-lea*, B.C.M.I., anul XXVI, 1933, fascicula 76, p. 57.

¹⁶Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 125.

¹⁷Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 96.

¹⁸Nicolae Iorga, *Răscoala seimenilor în potriua lui lui Mateiu Basarab*, Analele Academiei Române, seria II, Tomul XXXIII, București, 1911, p.205.

¹⁹*Catalogul documentelor Țării Românești*, vol. VIII, doc. 1103.

²⁰*Călători străini...*, p. 236. Sever Zotta, *op. cit.*, p. 56, propune însă descendența Nedelei din Movilești. Această a doua soție a rămas cu Constantin Șerban până la sfârșitul trist al vieții lui, în exilul polonez. Însuși regele Ioan Sobieski o caracteriza “prea puternica doamnă Nedelea”, vezi P.P.Panaitescu, *op.cit.*, p. 420. Tot o soție cercheză-tătară a

avut și Domnul următor, Mihnea III, vezi Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei*, 1608-1665, București, 1965, p. 332, motiv de confuzie la unii autori în privința originii Nedelei. Interesantă frecvența onomastică scăzută a Nedelei, și, totuși, Constantin Basarab a avut contemporană o verișoară îndepărtată, Nedelea comisoaia, care în 1646 încă mai trăia, vezi Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 334.

²¹*D.I.R. B.*, sec. XVII, vol.IV, doc. 315.

²²Greu de argumentat, dar nu imposibil, această identificare se bazează numai pe două precedente genealogice: 1. în testament, involuntar, numește fiu un fel de slugă, era în obiceiul apelativ al boierilor, care hrăneau familii întregi de robi, de slugi și de rumâni să se adreseze astfel. 2. o parte considerabilă din avere i-o dă nepotului său după frate, luat, foarte probabil, oficial, de fiu. În aceste noi lumini, Barbu din Pitești nu putea fi decât un adoptat, probabil decăzut, mai apoi, din această calitate. Oricum, starețul din 1651, adică din timpul lucrărilor de rectificare de la mănăstirea Râncăcioc, este tot un Barbu, vezi *D.R.H. B.*, vol. XXXVI, doc.132, nume deloc monahal, care ne împinge la o identificare cu Barbul pomenit mai sus, clericul permițându-și, datorită fostului statut, să-și păstreze numele de miren.

²³*D.R.H. B.*, vol. XXI, doc. 40.

²⁴Constantin Dinu, *Legendă și adevăr istoric*, Studii și comunicări. Muzeul Pitești, V, 1980, p. 267. Despre Arsenie Șoimul ca testator vezi și Cornelia Bodea, Paul Cernovodeanu, Horia Nestorescu-Bălcești, *Vatra Bălceștilor, studiu și documente*, Muzeul memorial „Nicolae Bălcescu”, Bălcești pe Topolog, 1971, pp. 8-9. Printre alte moșii, Arsenie Șoimul lasă moștenire rudelor, în lipsă de fii, și Bălceștii de pe Topolog. De aici, începând cu un Barbu (1770-1825), logofăt de visitierie și apoi pitar, se va ridica marele pașoptist și istoric Nicolae Bălcescu, fiul lui. De un anume interes onomastic în problematica noastră este și că numele Barbu a stăruit în spița Bălceștilor. Fratele mai mic al lui Nicolae Bălcescu purta acest nume, dar și un nepot, fiul lui Costache, fratele cel mai mare al lui. Vezi *Ibidem*, p. 264, planșa IV.

²⁵Mihail M. Andreescu, *Istoricul mănăstirii Trivale de la fundare până la 1800. Domeniul funciar și fondul de documente*, București, 2001, p. 293. Documentul, considerat ca având unele inexactități, este republicat de Marius Păduraru, *Vechi lăcașe de cult ale orașului Pitești. Biserica domnească cu hramul „Sfântul Gheorghe” din Pitești. Cu o referire la un document trecut cu vederea despre ctitorul acesteia*, Argesis, XV, 2006, Pitești, p. 265.

²⁶*Inventarul bisericii domnești Sf Gheorhe din Pitești, 1 aprilie 1972, întocmit de preotul paroh Marin M. Braniște*, p. 12: „Piatră de mormânt găsită îngropată în altar, înaintea Sfintei Mese, aproape jumătate din lungimea ei întinzându-se sub catapetasmă. Literele de pe jumătatea rămasă liberă sunt erodate și o parte căzute (o bună parte s-a desprins cu totul din blocul de piatră și s-a pierdut). Cu greu s-a putut citi anul 1661 și Grigorie Ghica Vodă”. Vezi trimiterea oficială, Constantin Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României – Județul istoric Argeș, sec. XIV-1848*, Ed. Academiei Române, București, 1994, nr. IV 511, p. 372.

Mareșalul Ion Antonescu în dialog cu scriitorul Ioan Alexandru Brătescu-Voinești

prof. univ. dr. PETRE POPA

Abstract: During the Second World War, the Romanian writer Alexandru Brătescu-Voinești had the opportunity and the privilege to interview Ion Antonescu, the appointed leader that took upon himself the burden to govern the country in those very hard times, after Romania lost territories to Bulgaria, Russia and Hungary. This interview, almost unknown today, is of great importance because it has valuable information about Ion Antonescu's vision on war, the past, present and future of Romania, politics and the destiny of men.

Keywords: Second World War, democracy, Ion Antonescu, Alexandru Brătescu-Voinești, leadership, responsibility

În publicistica românească din vremea celui de Al Doilea Război Mondial, atât de complexă și contradictorie, se înscrie și **Almanahul Cuvântul Mareșalului către săteni**, editat, în anii de început ai conflagrației amintite, sub patronajul conducătorului statului din etapa 1940-1944, Ion Antonescu. Născut la Pitești în 1882 și executat la București în 1946, Ion Antonescu a fost ridicat, prin **Decretul** regelui Mihai I, la rangul de *Mareșal al României* în ziua de 22 august 1941. Interviu pe care îl prezentăm s-a acordat la câteva luni după primirea celui mai înalt titlu militar al României de către Ion Antonescu. Deși am încercat să găsim, la Pitești, mai multe exemplare din **Almanahul Cuvântul Mareșalului către săteni**, nu am reușit, iar numărul pe care îl posedăm ne-a fost semnalat de sculptorul Nicolae Georgescu, membru al Uniunii Artiștilor Plastici din România, cunoscut intelectual pasionat de istorie, artist ce a propus oficialităților argeșene, cu câțiva ani în urmă, o variantă interesantă pentru bustul lui Ion Antonescu. Lucrarea nu a fost însă achiziționată (mă abțin să comentez motivele), deși atunci asemenea gesturi erau încurajate. Înscris pe opt pagini ale publicației amintite (41-48), interviul este o realizare a cunoscutului scriitor Ioan Alexandru Brătescu-Voinești (1868-1946), născut la Târgoviște, devenit academician pentru contribuția la diversificarea creației literare românești, mai ales prin schițe și nuvele având, prevalent, conținut moralizator, laic și religios.

În viziunea scriitorului, Ion Antonescu era „un conducător pe de o parte înțelept care reflectează adânc asupra relelor ce trebuie combătute și, în același timp, un om dâr, hotărât să aplice remediile salvatoare”. La una dintre întrebări, Ion Antonescu spune: „Cuvântul democrație nu înseamnă nimic real... Toate cârmuirile, de când lumea, de la triburile primitive, până la vastele imperii ori republici, au fost și sunt oligocrații: cârmuiri exercitate de o minoritate și, în ultimă instanță, oricare ar fi firma sub care se

exercită, de câțiva”. În asemenea context, definește conceptele de *autocrație*, *aristocrație*, *plutocrație*, *teocrație*, *olocrație*. Referindu-se la credibilitatea sistemului său politic și administrativ, Ion Antonescu preciza că după septembrie 1940 „am convocat de două ori Țara în adunări plebiscitare... guvernarea fiind sprijinită de 3446889 voturi... Ajuns la conducerea Țării, nu mi-am făcut nici partid, nici partizani. Am fost și am rămas sclavul tuturor, fără însă să cer cuiva să fie sclavul meu”. Cu privire la intrarea României în război, Ion Antonescu motiva: „Nu am impus însă aceste jertfe. Când Țara a fost desonorată, lovită și ciuntită, ar fi devenit o totală desonore, o renunțare definitivă la drepturi și o trădare odioasă a fraților subjugați, dacă jertfele ar fi fost cântărite, discutate, tocmit”. Apreciază, totodată, beneficiul adus în plan economic statului român în anii de când conducea Țara: „Te rog cercetează și vei afla, îi recomandă interlocutorului său, Ioan Alexandru Brătescu-Voinești, că sub cârmuirea actuală s-au construit și reparat șosele, căi ferate, poduri, mai multe decât în cincizeci de ani trecuți, că în cei trei ani din urmă, pământul Țării a fost cultivat mai bine și pe întindere mai mare decât oricând”. La o altă întrebare privind condiția individuală, Mareșalul Ion Antonescu declara: „Că actuala cârmuire a adus limitări ale libertăților, o recunosc. Unele, ca limitarea dreptului fiecăruia de a călători când și unde vrea, sau limitarea dreptului producătorului de a-și vinde produsele muncii, au fost impuse de starea de război... Dacă oamenii sunt lăsați la libera lor voință, aduc mai mult rău decât bine. Când acțiunea lor ar lovi în interesele colectivității, libertatea trebuie neapărat limitată”. Din punct de vedere al eșichierului politic, aprecia: „Spulberați au fost și la noi toți cari s-au perindat la conducerea statului, de la Partidul Poporului, până la Partidul Frontului Renașterii, de la Național-Liberali, la Național-Țărăniști, de la Conservatori-Democrați, la legionari demascați”. Cataloga, în acest interviu, pe mulți dintre cei care au condus, ori conduceau diferite națiuni, că rămăneau

„sau autocrați, sau democrați, sau plutocrați, sau demagogi, sau tirani, sau blegi, ridicați la putere de forța maselor, uzurpatori sau escaladatori de putere prin îndrăzneală și forță, prin specularea naivităților, prin abilități sonore, prin interese de cliți fățișe sau oculte”. La una dintre întrebări, Mareșalul Ion Antonescu îndemna poporul român „să înlocuim etalonul aur cu etalonul muncă... succesul să nu mai poată fi de partea celor ce știu să se învântească, ci al celor ce știu să muncească, iar criteriul de repartizare a situațiilor să nu mai fie șiretenia și rubedenia...”. Autoapreciindu-se, Ion Antonescu spunea: „Orice gândac zboară pe timp frumos. Numai vulturul spintecă furtuna. Țara și Neamul nostru au stat atâtea veacuri stâncă neclintită în drumul puhoiului năvălirii asiaticilor. În trecut, apărându-ne pe noi, am apărât indirect, fie chiar înconștient, civilizația europeană”. În ceea ce privește raportul dintre structurile demografice și elite, Ion Antonescu conchidea: „Mulțimea nu poate să se cârmuiască, mulțimea cere să fie bine cârmuită”.

Paginile unde a apărut acest interviu sunt pigmentate cu mai multe viniere care îmbină motive naturaliste cu simboluri militare, însemne familiale cu efigii religioase, sugerări culturale cu dimensiuni geografice. Un detaliu mai puțin cunoscut: aghiotantul Mareșalului s-a numit Colonelul Zaharia. Acesta i-a înlesnit academicianului Ioan Alexandru Brătescu-Voinești interviul pe care îl reproducem, total, în continuare.

„DE VORBĂ CU MAREȘALUL ION ANTONESCU. Mi s-a dat plăcuta misiune să am cu Domnul Mareșal Ion Antonescu, conducătorul statului, o convorbire care să fie publicată în acest Almanah, spre cunoștința Țării. Am primit încredințarea și îmi exprim acum adâncă recunoștință aceluia care mi-au oferit această plăcere și onoare, pentru că pe deoparte convorbirea mea cu Domnul Mareșal mi-a redat toată liniștea și încrederea cu privire la situația de pe fronturile de luptă, iar pe de altă parte mi-a întărit credința că frânele cârmuirii țării se găsesc în mâinile unui om extrem de clarvăzător și hotărât să-și jertfească toate puterile și toate clipele vieții salvării patriei și neamului nostru. Datori suntem să recunoaștem că țara noastră a avut mare noroc. Într-o vreme de cumplită restriște, când se găsea în pragul celor mai mari primejdii de care a fost amenințată vreodată, Dumnezeu a adus la cârmuirea ei un om care întrunește două însușiri care de ordin ar se exclud: înțelepciunea și energia. Omul înțelept e de obicei lipsit de energie. El vede mai bine decât alții și toate relele de care suferă societatea din care face parte și mijloacele

prin care ar putea fi îndreptate; dar dragostea lui de adevăr și dorința de a-și păstra limpezimea de judecată îl îndeamnă să adopte în viață o atitudine de simplu spectator, să nu intre în învâlmășagul luptelor; - iar omul energic, cu fire de luptător, e împiedicat de temperamentul lui clocotitor de a reflecta adânc, deci de a fi înțelept. Mareșalul Antonescu întrunește în făptura lui aceste două însușiri atât de prețioase unui conducător: este pe deoparte un înțelept care reflectează adânc asupra relor ce trebuie combătute și, în același timp, un om dârz, hotărât să aplice remediile salvatoare. Am avut de mai multe ori prilejul să vorbesc cu dânsul și totdeauna am fost adânc impresionat de liniștea, de seninătatea, de puritatea sufletească, de lipsa de orice urmă de artificii ori de poză, de desăvârșita sinceritate, care răsăreau din tot ce-mi spunea. Intrând, i-am spus scopul venirii mele și i-am întins o foaie de hârtie care cuprindea mai multe întrebări, la cari îl rugam să răspundă. După ce a citit-o zâmbind:

Văd că prima întrebare e cum începe ziua, iar cea din urmă e cum mi-o sfârșesc. Îmi încep și-mi sfârșesc fiecare zi cu o fierbinte rugăciune pe care o adresez lui Dumnezeu, cerându-i să ne ajute ca extrem de dureroasele jertfe pe care le îndură țara noastră să nu fie risipite în zadar, ci să aducă cu ele triumful sfintei cauze pentru care luptăm. Și sunt adânc încredințat că ne va ajuta. În ziua în care am bănuî că atâtea mii de tineri au pierit în floarea vârstei, că atâtea alții au rămas infirmi și schilodiți pentru restul vieții și că toată această jertfă va fi zadarnică, viața ar deveni fără rost pentru orice bun român. Dar, pentru a putea crede așa ceva, ar trebui să socotesc că omenirea a atins punctul culminant de înălțare și că de aici încolo începe faza ei de evoluție descendentă, căci triumful dușmanilor noștri înseamnă recăderea umanității în interiorul barbariei, din care a ieșit cu atâta trudă. Cele ce se întâmplă acum pe fronturile de luptă din răsărit nu trebuie să ne clinească credința noastră în victorie. Mi se pare că ți-am mai spus-o, într-o convorbire precedentă avută cu dumneata, că drumul spre izbânda finală într-un război, mai ales de proporțiile celui actual, nu este și nu poate fi un drum de continuă înaintare, ca traiectoria unui proiectil; el e ca mersul unui fluviu care aici curge vijelios, aici lin de ți se pare că apa stă pe loc; aici cotește spre dreapta, dincolo spre stânga, ba uneori curge înapoi spre direcția din care a pornit; totuși ajunge cu siguranță la marea în care se va vărsa fără greș. Dispun sovietele de numeroase gloate de aruncat în luptă, de multe fabrici și arsenale, de mii de tunuri și de avioane, dar din arsenalele lor lipsește cel mai prețios armament, anume cel sufletească. Fieroasa teroare practică de un sfert de veac în Rusia, pentru

a împiedica manifestarea celui mai mic gest de independență, de libertate, de gândire, de împotrivire sau de dezaprobare dovedește, orice s-ar spune, că acolo nu există acea minunată consonanță a sufletului conducătorilor cu sufletul conducătorilor, care există la alte popoare. Adaugă la aceasta și ceea ce a determinat lupta noastră și a lor și veți vedea de ce îmi păstrez neștirbită credința că victoria va fi de partea ordinii, a dreptății și a civilizației.

După ce-și aruncă privirea asupra chestionarului ce-i prezentasem, Mareșalul continuă:

Văd aici întrebarea: care e, în afară de grija frontului, preocuparea mea de căpetenie. E ridicarea satelor și a muncitorilor, vindecarea relelor de care suferă populația satelor și aceea de la periferia orașelor, care mi se pare că e în organismul țării ceea ce sunt globulele sângelui în trupul unui om. Mă silesc din toate puterile să însănătoșesc aceste globule și în inspecțiile din urmă, dându-mi încă o dată seama ce multe rămân încă de făcut, am constatat cu mare bucurie că se lucrează cu sânguință în această direcție. De când prefecții, subprefecții, primarii, preoții, învățătorii, agenții sanitari și toți ceilalți funcționari administrativi nu mai sunt otrăviți de politicianism, încep să-și vadă de slujbă, ba unii dintrînșii și-o îndeplinesc ca un adevărat apostolat. Voi continua inspecțiile și în comunicatele ce se vor publica despre cele ce voi constata, voi încuraja prin citații elogioase pe cei buni și voi înfieră pe cei răi. Sunt învinuit de mulți din cei care ne-au guvernat țara înainte de mine, că sunt un autocrat, un tiran, nu un democrat cum erau dumnealor. Dacă pentru a fi socotit democrat se cere să speculezi naivitatea mulțimii, făcând-o să creadă că se poate guverna singură, dacă se cere să-i făgăduiești libertăți și egalități irealizabile, nu sunt democrat. De altminteri, părerea mea (și știu că o împărtășești și D-ta) e că, cuvântul democrație nu exprimă nimic real.

A! l-am întrerupt eu; ce bine îmi pare că aud acest adevăr formulat de Dumneavoastră. Afirmat de mine, simplu scriitor, care nu fac politică, nu putea avea nici un răsunet. Afirmat de Dumneavoastră, cârmuitor de țară, capătă o mare importanță și va produce mare răsunet. De altminteri, Domnule Mareșal, cuvântul democrație nu este singurul care, deși există în toate dicționarele și e repetat de oamenii politici, ba și de sociologi și de filosofi, nu exprimă, precum ziceți, nimic real. Sunt în toate limbile și figurează în toate dicționarele multe cuvinte, care totuși nu exprimă nimic real. Ce realitate exprimă cuvintele: strigoi, stafie, vârcolac? Nici una.

Ai dreptate, **continuă Mareșalul**, tot așa e și cuvântul democrație. Etimologicește compus din cuvântul demos, care înseamnă popor, și crație, care

înseamnă putere, cârmuire, - democrație ar însemna cârmuire exercitată de popor, deci de mulțime. Dar când și unde a existat vreodată o asemenea cârmuire? Toate cârmuirile, de când lumea, de la triburile primitive până la vastele imperii ori republici, au fost și sunt oligocrații: cârmuiri exercitate de o minoritate și în ultima instanță, oricare ar fi forma sub care se exercită, de câțiva. Când e exercitată de un singur om, se cheamă autocrație; când e exercitată de cei drepti, cei buni, cei nobili: aristocrație; când o exercită preoții, teocrație; iar când o exercită cei bogați, plutocrație. Dar încă o dată, când și unde a fost și este exercitată de popor? «În Grecia de altădată» răspund unii, dar n-au dreptate. În Grecia de odinioară, guverna tot o minoritate; de altminteri, ce fel de democrație putea fi într-o societate în care exista sclavia? Și ia să vedem cum se prezintă lucrurile în țările din Apus. Acolo, diversele oligocrații au dus între ele lupte înverșunate pentru deținerea cârmuirii. Regele s-a luptat cu nobilimea și cu preoțimea, preoțimea s-a luptat cu nobilimea; rege, aristocrat și preoți s-au luptat cu burghezia. Aceste lupte au durat până când țările la care fac aluzie au pus mâna pe colonii; iar când și-au dat seama ce enorme avuții se puteau realiza prin exploatarea coloniilor, diversele crații care până în ajun se mâncau între ele s-au împăcat, s-au cartelat. În Apus, găsim regalități și republici înconjurate de fast, o aristocrație plină de privilegii în sânul căreia nu se poate pătrunde decât cu mare greutate, o preoțime respectată și mai bine plătită decât alta și o mare burghezie extrem de bogată și de puternică. Dar rege, nobili, preoți și mare burghezie sunt în realitate o minoritate, deci tot o oligocrație, față de sutele de milioane pe care le cârmuiesc. Cuvântul democrație, o repet, nu exprimă nici o realitate, el e menținut în limbajul oamenilor politici pentru a înșela mulțimea, făcând-o să creadă că se cârmuiește singură, iar parlamentul, mai cu seamă ales în condițiile în care a fost ales de noi, e un minunat mijloc de anonimare a răspunderilor. Încă odată, toate cârmuirile sunt oligocrații exercitate de o minoritate. Așa a fost, așa este și așa va fi. Mulțimea nu poate să se cârmuiască, mulțimea cere să fie bine cârmuită. Cârmuirea proletariatului, instaurată într-o mare țară, a răsturnat domnia unor tirani și a instaurat pe aceea a altora. Cine poate afirma că tirania care a sângerat pentru a se elibera de tiranie are astăzi libertatea de a-și spune cuvântul și de a decide în altfel decât vrea unul singur de soarta lui? Democrația, pentru a pune stăpânire pe putere și pentru a se menține, a recurs la demagogie, demagogia a dus la anarhie și anarhia la cea mai groaznică tiranie. Cârmuirea este pentru mine în funcție de om. Deosebirea de calitate între o cârmuire și alta nu trebuie căutată în numărul celor care o exercită, ci în rezultatele pe care le dă. O cârmuire nu este bună când se exercită în profitul unei categorii

sociale, a unui grup politic, sau a unui om în dauna celorlalți; nu e bună când ea nu se poate menține decât prin minciună, cumpărări de conștiință sau teroare. Este bună în măsura în care, menținându-se într-un cadru legal și armonios, realizează o micșorare a disproporției dintre soarta celor de sus și celor de jos, nu printr-o nivelare de sus în jos, ci prin crearea puținței ca și cei de jos să se poată împărtăși și bucura de roadele și avantajele civilizației. O astfel de cârmuire, pe care dumneata ai numit-o oligocrație demofilă, e acceptată de cârmuitori și n-are nevoie de exercitarea nici unei terori sau firme pentru a dăinui.

Și acum, ce fel este guvernarea actuală a țării noastre? Mai întâi, te rog să crezi, că n-am avut ambiția de a ajunge să cârmuiesc țara. Militar de carieră, aveam o singură ambiție, urmăream un singur ideal: întărirea materială și morală a armatei noastre. Dar acest ideal nu se putea realiza decât prin luarea unor măsuri drastice, care loveau dureros pe foarte mulți beneficiari ai unei stări de lucruri ce trebuia neapărat schimbată. De aici a rezultat o luptă în care am fost învins, înlăturat și redus la rolul de simplu spectator al celor ce se întâmplau. Mi s-a dat astfel puțința să reflectez asupra relelor de care suferea țara și asupra mijloacelor de îndreptare. Evenimentele s-au precipitat și, fără vreo acțiune publică din partea mea, am fost solicitat să viu la cârma țării, fiind impus de cerința unanimă a poporului. Dușmanul meu a trebuit să se închine. Din închisoare, m-a adus la conducere. Era primul act plebiscitar prin care țara își impunea voința, în Septembrie 1940. De atunci am convocat de două ori Țara în adunări plebiscitare. Cunoașteți unanimitățile care m-au investit cu puterile pe care le dețin. Cine poate avea îndrăzneala să afirme că am smuls aceste unanimități cu intimidări, cu falsuri electorale, cu cumpărări de conștiințe, cu spargerii de capete, cu glonțul, cu furt de urne, cu împiedicarea adversarilor de a vota, cu falsificarea rezultatelor etc., etc.? Întrucât eu, care guvernez sprijinit pe 3446889 de voturi, sunt mai puțin autorizat să o guvernez, ca domniile care au intrat în Parlamentul Țării sprijiniți uneori numai pe 2-3 mii de voturi. De ce acești domni aveau dreptul să vorbească în numele națiunii, pentru că erau aleși în știutele condiții de 2, 3, 5, 10 mii de cetățeni și eu care în trei ani am fost susținut de 3446889 voturi, nu sunt autorizat să vorbesc în numele Țării? De ce domniile care au luat demisiile în alb, au scos din funcții adversarii și au pus în funcții partizanii, au întrebuințat fondurile Statului pentru a se alege, erau și sunt democrați și eu care nu am întrebuințat nici unul, absolut nici unul din aceste mijloace, sunt tiran? La această întrebare vor răspunde alții, va răspunde și istoria. Un lucru este însă sigur: odată ajuns în astfel de condiții la conducerea Țării, n-am făcut decât să o servesc. Servind-o, nu mi-am făcut nici partid, nici partizani. Am fost și am rămas sclavul tuturor, fără însă să cer

cuiva să fie sclavul meu sau al cliiei mele. Nici un ban din fondurile Statului nu a fost și nu va fi întrebuințat pentru presa personală, pentru susținerea partizanilor mei și a mea, pentru cumpărarea conștiințelor, pentru ațâțarea unora contra altora, pentru potolirea gălăgioșilor și a îndrăzneților, pentru acoperirea tâlhăriilor sau a tâlharilor, pentru mituirea conștiințelor etc., etc. Din punctul acesta de vedere, nu am fost, nu sunt și nu voi fi democrat. Desfid însă ca democrații de ieri și acei care încă încearcă cu această firmă să capteze din nou naivitatea maselor pentru guvernarea lor de mâine, să fi făcut pentru copiii săraci și orfani, pentru oamenii împovărați de nevoi și suferințe, pentru invalizi și văduve, pentru țărani și muncitori, ceea ce a făcut regimul meu; și mai ales desfid pe acești democrați să fi înțeles, să fi slujit poporul atât de desbrăcați de interes cât îl slujesc eu și să fi suferit de lipsurile și nenorocirile lui atât cât sufăr eu.

Faptele și înfăptuirile mele vorbesc și pentru mine și pentru alții. Pot însă afirma, nu ca o făgăduință vană, că dacă Dumnezeu mă va ajuta să duc la bun sfârșit lupta tuturora, voi arăta și generației de azi și posterității ce se poate face și în această privință, în această țară cu aceleași mijloace, când pui cinste, energie, conștiință, pricepere și înțelegere, în munca pentru binele tuturor. Luând conducerea Statului în condițiile pe care unii încearcă să le uite, nu am făgăduit nimic după cum era obiceiul. Nu am cerut de la nimeni, de sus și până jos, nimic altceva decât înțelegerea și munca. Am cerut desigur și jertfe. Când țara a fost desonorată, lovită și ciuntită cum a fost, ar fi fost o totală desonorație, o renunțare definitivă la drepturi și o trădare odioasă a fraților subjugăți, dacă jertfele ar fi fost cântărite, discutate, tocmite. Spre cinstea de totdeauna a acestui Neam, Țara, în unanimitatea ei, nu numai că a consimțit să facă aceste jertfe, dar le-a și cerut. Cine afirmă că am dus poporul în luptă în contra voinței lui, îi aduce o ofensă, care-l scutește de orice apărare, fiindcă l-ar pune deopotrivă cu josnica acuzare. Iar pe plan intern se știe ce am făcut. Nu îmi însușesc grandioasa operă.

Ea este a tuturor. Meritul este al altora și nu al meu, fiindcă poporul fără mine ar fi putut înfăptui cu altul poate și mai mult, dar eu, fără înțelegere și munca poporului și a colaboratorilor, nu a-și fi putut face nimic, absolut nimic. Totuși, acela care-și închipuie că eu cred că guvernarea mea e ideală și că am înfăptuit tot ce era de înfăptuit se înșală. Știu bine cât mai rămâne de făcut și câte rele dăinuiesc încă. Nu se pot însă îndrepta radical și dintr-odată, rele adânc înrădăcinate și nu se pot stârpi moravuri practicate zeci de ani de-a rândul. Și totuși, deși atâtea sute de mii de brațe au fost sustrate muncii creatoare pentru a fi robite nevoilor războiului, te rog, cercetează și vei afla că sub cârmuirea actuală s-au construit și reparat: șosele, căi ferate, poduri, mai mult decât în cinzeci de ani trecuți, că în cei trei ani din urmă,

pământul țării a fost cultivat mai bine și pe întindere mai mare decât oricând, că funcționarea școlilor, a spitalelor, a dispensariilor, a fermelor de tot felul s-a îmbunătățit simțitor, că soldații sunt mai bine îmbrăcați, instruiți, încadrați și înarmați decât oricând, că condițiile de viață, de sănătate și de alimentare ale țărănimii tind a se îndrepta din zi în zi, că în sfârșit nu există domeniu de activitate în care să nu se constate o năzuință spre mai bine. Dar repet încă odată, aș greși dacă nu mi-aș da seama câte mai rămân încă de făcut. Încordarea impusă de război împiedică rezolvarea atâtor probleme ce rămân de rezolvat. Că actuala cărmuire a adus limitări ale libertăților, o recunosc. Unele, ca limitarea dreptului fiecăruia de a călători când și unde vrea sau limitarea dreptului producătorului a-și vinde produsele muncii, au fost impuse de starea de război, dar eu, care sunt convins că acei care reclamă respectarea libertății absolute sunt cei porniți să abuzeze de ea, declar categoric și socotesc că și în timp de pace limitarea libertății celor răi este absolut indispensabilă bunului mers al lucrurilor. Dat fiind că o mare parte din activitatea oamenilor e determinată de motive egoiste și abia o mică parte de motive altruiste și că din această cauză oamenii pot săvârși, dacă sunt lăsați la libera lor voință, mai mult rău decât bine, libertatea lor de acțiune trebuie neapărat limitată, când acțiunea lor ar lovi în interesele colectivității. Dacă am lăsa pe fiecare să facă ce vrea, praful s-ar alege de ordinea, de liniștea și de progresul nostru colectiv. Dumneavoastră știți ca și mine, că la baza creațiunii stă ordinea, iar la baza ordinii stă disciplina.

Ordine încerc să pun în toate, fiindcă numai dezordinea în care ne-am abătut timp de 3-4 generații, a produs în țară stările care au culminat cu explozia din Ianuarie 1941. În primul rând, ordinea cere încadrarea intereselor individului în interesele colectivității. Este opera esențială care s-a cerut în toate timpurile, conducătorilor. Când ei au reușit să o facă, nu s-a ridicat nimeni în contra lor, chiar când au fost autoritari. Când nu au reușit, au fost spulberați de la conducere, chiar când au fost democrați sinceri sau prefăcuți. Nu poate fi lăsată spoliatorilor șireți libertatea de a spolia pe cei slabi și naivi. Nu se cuvine să fie lăsată oricărui scriitoras, evreu ori român, înzestrat cu multă îndrăzneală și cu oarecare dibăcie la mânuirea condeiului, libertatea de a se erija în fabricant de opinie publică și de a face din talentul lui un instrument de șantaj. Nu se cuvine să se lase unui editor fără scrupule, libertatea de a otrăvi sufletele, aruncând pe piață scrieri care pervertesc sufletul copilului și al muncitorului, atâta la revoltă sau satisfac gustul de scandal al mulțimii. În concluzie, fie că conducătorul sau conducătorii sunt autocrați sau democrați, plutocrați sau demagogi, tirani sau blegi, ridicați la putere de forța maselor, uzurpatori sau escaladori de putere prin îndrăzneală și forță, prin specularea naivităților, prin abilități sonore, prin

interese de cliți fățișe sau oculte, ei sunt, mai curând sau mai târziu, spulberați de la conducere cu mijloace pașnice sau violente, dacă poporul constată că a fost înșelat în credința și speranța lui. Spulberați au fost și la noi toți care s-au perindat la conducerea Statului, de la Partidul Poporului până la Partidul Frontului Renașterii, de la naționali-liberali la naționali-țărăniști, de la conservatori-democrați la legionari demascați. Spulberat va fi și regimul actual, dacă nu voi putea da Țării ceea ce așteaptă de la mine și de la el. Văd aici întrebarea: care sunt colaboratorii mei cei mai prețioși? Sunt mai întâi toți ostașii țării care nu pregetă să-și jertfească viața pentru apărarea Patriei și în același timp a civilizației împotriva groaznicei primejdii de care Țara este amenințată. Sunt apoi funcționarii și toți oamenii de ispravă care-și îndeplinesc datoria cu zel și cu cinste, sunt toți aceia care, înăbușindu-și suferințele și nemulțumirile fatal izvorâte din starea de lucruri de astăzi, știu să subordoneze propriile lor interese, intereselor Țării, și sunt în sfârșit toți acei care își dau seama că la baza uriașelor frământări de astăzi e năzuința de a înlocui etalonul aur cu etalonul muncă, năzuința de a face ca în alcătuirea socială viitoare, succesul să nu mai poată fi de partea celor ce știu să se învârtăască, ci a celor ce știu să muncească și năzuința de a face ca, criteriul de repartizare a situațiilor să nu mai fie șiretenia și rubedenia, ci măsura în care individul va fi folositor colectivității din care face parte.

Domnul Colonel Zaharia, aghiotantul Mareșalului, a intrat să-i anunțe sosirea unei personalități importante străine, care era așteptată. Sculându-se, întinzându-mi mâna și conducându-mă spre ușă, Mareșalul mi-a adăugat:

Bănuiesc că printre numeroșii Dumitale prieteni și cunoscuți, trebuie să se găsească unii îngrijorați, care nu se mărginesc să-și păstreze teama numai pentru ei, ci caută s-o semene și în sufletul altora. Te rog, silește-te să-i liniștești. Orice gândac zboară pe timp frumos. Numai vulturul spintecă furtuna. Țara și Neamul nostru au stat atâtea veacuri stâncă neclintită în drumul puhoiului năvălirii asiaticilor. În trecut, apărându-ne pe noi, am apărât indirect, fie chiar înconștient, civilizația europeană. De rândul acesta o apărăm în mod conștient, luptând în condiții mult mai grele. Dumnezeu nu ne poate pedepsi pentru această luptă dusă pentru onoarea, libertatea și drepturile noastre, cât și pentru apărarea civilizației. Luptăm pentru a apăra ființa noastră a tuturor. Luptăm pentru frații care au intrat în robie. Luptăm, fiindcă dacă am face altfel, rândul nostru la robie ar veni.

Astfel s-a terminat convorbirea mea cu domnul Mareșal, Conducător de la care am plecat încântat și îmbărbătat."

Motorsportul argeșean se conjugă la... trecut (VIII)

ing. Nicolae COSMESCU

Abstract: Presented for several numbers in this review, the memories about the great Romanian car race drivers, about the greatest races in Romania are meant to illustrate more and more of the Argeș County and the national car race history. Although racing seems like an individual sport, the reality is far different. No great car race driver would have succeeded at becoming a legend of this sport without the help of those in his team. These articles present all their stories. In this one, we will tell those of ITA and ARO.

Keywords: ITA, ARO, car races, Raliul zăpezii, speed race

Nelipsiți din top 3. La circa un deceniu de la reluarea curselor în România, jumătatea anilor '70, peisajul acestora era întregit de tot felul de echipe ce purtau numele generic de ITA. Inițiale ce trebuie decriptate pentru că cei mai mulți nu știu despre ce e vorba: Întreprinderea de Transporturi Auto. Entități care existau în fiecare județ al țării. Să revenim însă la "sindromul" ITA. Cu două zile înaintea devastatorului cutremur, de cea mai tristă amintire, este înregistrat la "starea civilă" certificatul de naștere al "*Clubului de automobilism și karting ITA Argeș*". Deși am putea crede că, fiind un "precursor" al fenomenului teluric, ar fi produs vreun seism în automobilismul autohton, ei bine, nu a fost deloc așa! Dar important este că a existat. Că a avut sportivi săi fideli, fani, și o conducere care, deși nu le oferea prea mult suport, îi susținea. Toți aceștia au avut și ei parte de porția lor de glorie supremă. Altfel, n-ar fi figurat în aceste rânduri. Ce le oferea conducerea ITA, al cărei director era un pasionat al automobilismului? Destul de puține, dar nu lipsite de importanță. Datorită caracterului ei de deținătoare a mijloacelor de transport, întreprinderea putea asigura cu ușurință un substanțial sprijin logistic. În timp ce lumea își transporta mașinile de curse pe platforme tractate de alt autoturism, numit de antrenament, care de cele mai multe ori era mașina familiei, băieții de la ITA Argeș aveau la dispoziție un trailer. Pe care-și urcau automobilele și scăpau de grija lor până la locul destinației. și aceasta nu era totul. Pentru deplasări mai primeau și un autobuz. Care nu era ceea ce este azi *motor-home*-ul în Formula 1, dar era un adevărat sediu pe roți al echipei. Restul îl reprezenta contribuția sportivilor. Mașinile erau ale lor, iar întreținerea acestora cădea tot în sarcina posesorilor. Cu atât mai mult cu cât era vorba de piese cu pronunțat specific *racing*. Pe care nu le puteai cumpăra din magazinele de la noi. Dar băieții descurcăreți, și cu posibilități, apelau, desigur, la unii "vecini", dintr-o formație argeșeană de elită. Cei care mai știu câte ceva își amintesc că ITA Argeș era o echipă ce nu participa decât la cursele de viteză. Bineînțeles și din motivul că erau mai puțin oneroase. Deși, la ora debutului, orientarea era cu totul alta. Spre raliuri. "Botezul focului" l-au primit în chiar anul

înființării, la prima etapă de campionat. Cea de la Brașov. În care au apărut și primele automobile ARO cu astfel de aspirații. Piteștenii au fost plasați la categoria ce li se potrivea cel mai bine. Cea a începătorilor. Și s-au comportat remarcabil, terminând cursa pe locul trei, la echipe. Un rezultat excelent. Un loc în onorantul "Top 3", ce va deveni un adevărat laitmotiv al existenței sale. Anul următor, vor reuși un podium cu adevărat de senzație. Cu atât mai mult cu cât în respectiva întrecere, echipa IAP n-a reușit așa ceva! Totuși, asemenea rezultate stupefiantе nu se repetau într-o cadență satisfăcătoare. Se iveau ocazional, fiindcă echipa se afla într-o companie selectă, ce conținea nume parcă de cod, precum IAP, UTB, IPAS. Plus alte *team*-uri, clujene sau brașovene. Deci, viața nu era deloc roză. Dar se remarcău îndeosebi în comparație cu reprezentantele altor județe afectate de "sindromul ITA". Așa că s-a trecut la reconversia spre disciplina ce se va dovedi adevărată sa vocație: viteza pură. Iar rezultatele nu doar că nu au întârziat să apară, dar ele au avut și repetabilitatea dorită. Ceea ce la raliuri nu se prea întâmpla. În chiar primul an în care s-a produs disoluția, 1981, ITA Argeș se clasează pe un incredibil loc doi la final de campionat al întrecerilor de circuit. La care s-au evidențiat Mihai Pîrvulescu, Constantin Miu, dar mai ales talentatul Silviu Dinu, aflat la comenzile unui insolit Mini Morris. Însă, această poziție de vicecampionă nu se va mai atinge decât peste circa un deceniu. Și atunci, la viteză în coastă. Dar clasările pe locul trei vor fi de o frecvență remarcabilă. Atât pentru echipă, cât și pentru componenții săi. Care nu pot evita plasarea în adevărate "grupe ale morții". Unde evoluau: imbatabilul Nicu Grigoraș, Hirschvogel, Ștefan Iancovici, sau Victor Nicoară. Nume grele de tot! Este motivul pentru care în palmaresul fiecăruia dintre acești indivizi plini de caracter, de tenacitate, de spirit de luptă, pe care-i avea ITA figurează destul de puține locuri secunde. Ele se vor realiza doar cu lărga complicitate a unor concursuri de împrejurări favorabile. Absență sau abandon al vreunui dintre favoriți. Dar, de dragul sportului, băieții erau prezenți mereu acolo unde erau dispute. Perfect conștienți de posibilitățile lor, nutrind însă mereu speranța în mai

bine. Speranță ce se va dovedi a nu fi doar himeră. Revirimentul se va produce târziu, total neașteptat. Spre finalul existenței sale, datorată dispariției societăților cu acest nume.

Vine și timpul titlurilor. Iar dacă până atunci în dreptul unui singur sportiv al echipei va fi scris “campion național”, asemenea performanță se va datora unui nepiteștean. În 1985, la ITA Argeș fusese “detașat” Radu Dumitrescu, posesorul unui autoturism Lada excelent preparat, și extrem de performant. Acesta schimbă puțin obiceiurile echipei, urcând de câteva ori pe cea mai înaltă treaptă a podiumului la circuit. Unde obține chiar titlul la individual al grupei A. Reușitele bucureșteanului vor rămâne mult timp unice, și de referință, în cartea de vizită a formației argeșene. Statisticile îl rețin pe Gheorghe Ana drept cel mai performant, strict între colegii săi argeșeni. Deși la fel de vechi în echipă ca și aceștia, isprăvile sale atrag atenția abia pe la jumătatea anilor ‘80. Când se evidențiază la viteză în coastă, printr-o suită de locuri trei. La circuit s-a impus mai târziu, după realizările amintite. Dar a escaladat succesiv, și în logica lucrurilor, toate cele trei trepte ale podiumului. El este cel de-al doilea campion al formației argeșene. Titlu obținut în acel an în care ITA Argeș a devenit și ea campioană națională a echipelor angrenate în întrecerile de viteză pe circuit. Primul și singurul său titlu. Favorizat în cea mai mare măsură de degringolada celor de la IAP. Și tot în comparație cu ai săi colegi, Ana este singurul din formație care a reușit victorii de etapă. Atât la coastă, cât și la circuit. Că acestea se datorează unei conjuncturi de excepție, contează mai puțin. Cercetând aceste “istorii fără suflet” care sunt statisticile și clasamentele, nu se vor putea desprinde asemenea aspecte. Până la urmă, cel care contează și rămâne este doar rezultatul. Maniera în care se obține e cu totul altceva. Dar ajută la constituirea legendei fiecărui mare sportiv. Un alt component care a avut contribuții la buna clasare a echipei a fost Gh. Cioacă. Din pură întâmplare, consătean cu Pîrvulescu și Preoteasa. Cioacă s-a

dedicat mașinilor de grupa B8, mai târziu numite Easter. O construcție ce friza pe alocuri insolitul, dar care i-a adus mai multe locuri trei pe podiumurile de final de campionat. Cu avantaj de partea circuitului. Aici ia sfârșit povestea despre această grupare piteșteană. Fiindcă, așa cum am mai spus-o, a sucombat imediat după 1990.

Revelații muscelene. A fost odată o fabrică ce producea autoturisme de teren. Primele autoturisme românești. Vestitele “IMS-uri”. Dar nu atât fiindcă erau primele și singurele, ci pentru că nu aveau nimic de invidiat față de tehnica vremii lor. Iar modelul cel mai evoluat al acestora, M461, era o adevărată revelație. Agil, robust, penetrant și competitiv. Nu degeaba s-a impus în câteva curse internaționale, desfășurate în condiții vitrege. Păcătuia doar printr-o caroserie devenită vetustă. În plus, îmbătrânea. Când conducerea uzinei a realizat că ceva trebuia schimbat, a făcut-o. Așa a apărut gama cunoscută sub numele de ARO 24. Ea n-a mai înregistrat succesul cu care ne obișnuiseră produsele muscelenilor. Dar n-au dezarmat. Au pornit să le perfecționeze, să le amelioreze performanțele, pentru a reveni la ceea ce au fost. Și care era cea mai bună modalitate de a o face, decât cursele auto? Interne, desigur! Curse ce luaseră o amploare serioasă după 1970. Prima “atestare documentară” a unei astfel de inițiative datează de prin 1977, când mașinile lor au putut fi văzute într-un raliu. Atât în întrecerea destinată începătorilor, cât și în cea a avansatilor. Deși cei care le pilotau, altfel “eseiori” de valoare, nu aveau nicio experiență competițională pentru a se întrece cu performerii curselor. Momentul fusese bine ales: “Raliul Zăpezii”. Dacă existau astfel de precipitații, atunci ei, cu 4x4, ar fi fost oamenii zilei. Așa a fost. Dar nu la avansați, unde decalajul dintre profesioniștii de vârf ai campionatului și ei, ca sportivi, a făcut mai mult decât să anihileze teoreticul avantaj al tracțiunii integrale. Însă la începători, s-au impus cei de la Câmpulung Muscel. Chiar dacă numai pe echipe, rezultatul era mai mult decât încurajator. Dădea speranțe. Au mai fost ceva prestații demne de luat în seamă.

Numai că prezența echipei era mai mult sporadică. Un debut în adevăratul sens al cuvântului se va produce mult mai târziu. Îl numim așa, fiindcă de atunci echipa “Muscelul” s-a aliniat cu regularitate la toate etapele din calendar. Între timp, gama produselor ARO s-a îmbogățit cu modelul “10”, care a fost trimis și el în focul luptei. Echipa alinia acum mai multe mașini. Toate

Fotografie cu o parte a „familiei” alergătorilor, în curtea de pe str. Sf. Vineri, unde își avea sediul ITA Argeș.

conduse de oamenii casei. Trebuie evidențiat că aceștia, chiar dacă nu reușeau clasări în primele 12-15 locuri, la general, erau sportivi demni de toată admirația. Pentru efortul lor, pentru curajul nebun de a rula la limită cu acele înalte ARO 24, care pe roțile lor de 16 țoli îmi sugerau imaginea unei berze. Mașini a căror pilotare reclama extremă abilitate. Pătrunzând în lumea competițiilor, ei s-au luptat cu energie. Dar în ciuda ambiției și curajului pe care le etalau cu generozitate, nu reușeau decât clasări pe poziții modeste. În fond, lupta lor nu era atât cu ceilalți, ci devenea mai mult un duel în familie. Era cazul autocrosului, în forma organizată, de campionat național, în care pe bună dreptate excelau. Prestații facilitate și de faptul că nimeni nu-și permitea să supună mașinile de raliu la astfel de solicitări atroce. Exceptându-i, desigur, pe musceleni. Timp de trei ani, acest gen de întrecere a fost la discreția lor. De fapt, ei asigurau majoritatea platoului.

“Intrușii” îi trezesc la realitate. Hegemonia celor de la ARO la autocros a fost serios contestată într-o cursă disputată la București. Iar cum întrecerea avea loc în capitală, la ea s-au aliniat mulți dintre așii raliurilor. Favorizați de organizarea acestei curse după terminarea campionatului. Când băieții își puteau “rupe” mașinile. Au fost prezente multe nume mari, în frunte cu Ludovic Balint, Ștefan Vasile, “Genu” Cristea, Florin Nuță, Mircea Bucur. În fața unei astfel de legiuni străine lor, cîmpulungenii nici măcar n-au prins podiumul! S-a impus Balint, ale cărui sărituri erau demne de sport extrem. Nu degeaba era regele raliștilor. Și nici pe echipe n-au câștigat. Ceea ce spune multe. Așa că, dacă nici aici nu puteau avea liniște când apăreau intrușii, mai bine s-ar concentra doar... pe raliuri. Acolo era locul adevărului. O altă idee bună. Cu atât mai mult cu cât, în această disciplină echipa lor căzuse dramatic în ierarhie, frizând cu regularitate locuri între jumătatea clasamentului, cu precădere în partea sa cea mai de jos. De nedorit. Dar cu care flirtau deseori. Iar revirimentul nu va întârzia. În 1989, revelația ultimei ediții a autocrosului, devenit de mult istorie, Victor Bîna, va reuși o performanță fără precedent pentru mirificele plaiuri muscelene: locul 10 în clasamentul general final, la raliuri!! Acesta nu era decât începutul. Anul următor va aduce schimbări în bine pentru la cei de la Câmpulung. Mașinile beneficiază de ameliorări tehnice semnificative și de motoare mai pline de bunăvoință. Ce nu vor întârzia să-și manifeste efectele benefice. Cu astfel de mașini mai „musculoase” și de o agilitate superioară, nu trebuie să ne surprindă că echipa are parte de un

sezon remarcabil. Iar culoarea este anunțată în chiar prima întrecere, desfășurată în acel sezon la Tulcea. Unde echipajul vedetă al celor de la ARO, alcătuit din frații Victor și Dănuț Bîna, face adevărate minuni, iar echipa reușește să prindă podiumul. O veritabilă premieră ce nu va rămâne singulară în sezon. Așa încât, la final de campionat, “Muscelul” se oprește pe treapta a treia a întrecerii echipelor, după IATSA, dar mult înaintea celor de la IAP, clasati abia pe locul 10, deși erau în componența integrală a perioadei lor de aur.

“Lumea ARO” devine una exclusivistă. Acest rezultat de senzație e depășit de un altul. Și mai și! Echipajul celor doi frați mai înainte menționați devine campion al României! Pentru a vă depăși momentul de stupefacție, voi spune că titlul este unul oarecum exclusivist. Cum în acel început de an 1990, oricui solicita ceva îi și era acceptat, cei de la ARO au cerut federației să se alcătuiască o grupa a lor, “grupa ARO”. La care, desigur, nu erau admise alte mărci de mașini. Era cumva un fel de resuscitare a fostului campionat de autocros. Care acum era transferat în lumea raliurilor. În plus, cei de la Muscel erau feriți de surprize de genul celor pățite la unele concursuri *open*. Acum campionul nu putea fi decât unul dintre cei care pilotau mașinile fabricate la Câmpulung. Adică, unul de-al lor. Iar frații Bîna au fost primii care au profitat de oportunitate, deschizând seria de titluri ce vor lua drumul Muscelului. Performanța celor doi Bîna va fi repetată în anul următor de un pilot de mare clasă. L-am numit astfel pe Gh. Radu. În compania lui Nicolae Iordache, Radu își va conduce mașina spre titlul de campion. Iar la cursa inaugurală a sezonului, el va face mai mult decât Bîna. Va obține un rezultat ce taie respirația, maximum ce a reușit în istoria campionatului nostru de raliuri cineva la volanul unui ARO. Nu, nu a câștigat. A venit pe locul secund!! E drept că a fost oarecum favorizat de drumurile de pământ ale Dobrogei, puternic îmbibate de apa datorată ploii căzute în ajun. O adevărată clisă, în care Balint și Zărnescu au pierdut vreo 20 de minute până

La finisul întrecerilor de autocros, primul era, mai întotdeauna, un autoturism ARO.

s-au extras din mlaștina în care nimeriseră. Dar asta face parte din joc. Chiar și echipa se va clasa pe un loc neașteptat. Total neobișnuit pentru ea. Locul secund. Dar numai la Constanța, fiindcă până la final va cădea în afara podiumului. Strălucitorul Gheorghe Radu va mai face o demonstrație de virtuozitate în ediția următoare a campionatului, terminând pe locul trei la general în "Raliul Deltei". Cu toate acestea, se vede nevoit să cedeze titlul de campion altui coleg de echipă, Adrian Bădulescu. Care l-a avut alături de el pe Mihai Dimitrovici. Iar echipa mai glisează un loc. În jos, desigur! Trei ani de "grupă ARO", trei titluri care au luat drumul Muscelului. Și când te gândești că mulți sportivi și multe echipe cu state vechi în disciplină au alergat ani în șir după astfel de succese! Iar cei mai mulți au eșuat. Dar și pentru sportivii de la ARO va urma o perioadă mai dificilă pentru că, după numai trei ani de existență, exclusivista "grupă ARO" a fost scoasă "în afara legii".

O suită incredibilă! Se încheiase o perioadă superbă, dar „nu se terminase pământul“. O adevărată legiune de mașini ARO, din gamele 10 și 24, se vor alinia la cursele din calendarul lui 1993. Toate fac față onorabil. Departe însă de realizările unui Radu sau chiar Bînă. În schimb, formația "Muscelul" impresionează prin omogenitate. Fapt răspătit prin câteva clasări pe podiumurile anului. Și acum vine cu adevărat surpriza. La final, echipa celor de la ARO devine campioană!! Incredibil! Și aceasta într-o dispută directă cu toată lumea. Din nou gândul zboară spre alții, mult mai înzestrați, dar care, din păcate, n-au ajuns niciodată să fie învingători. Ceea ce ne duce cu gândul la faimoasa constatare conform căreia "dacă șansă nu e, nimic nu e". Ei, cei de la ARO, au avut scris în destinul lor să trăiască și un astfel de moment astral. Din nefericire, rezultatele individuale au fost mai puțin entuziasmante. Cel mai bun dintre ei abia s-a clasat pe locul 16 al clasamentului general. Dominat tot mai mult de mașini adevărate. Aduse de afară de români cu

bani. Iar unii dintre aceștia chiar le conduceau cu măiestrie. Dar băieții nu disperă. Seria titlurilor având drept destinație Câmpulung Muscel va continua. În chiar sezonul următor. Remarcabil este faptul că mașinile uzinei ARO termină *in corpore* toate competițiile anului, pentru ca la final să recidiveze: din nou campioană la echipe!! Din nou incredibil! Niciodată, cât timp am fost angrenat în acest sport, nu mi-am putut imagina așa ceva. Dar iată că s-a întâmplat. Însă nu trebuie să cădem într-un delir apologetic. E corect și obligatoriu să subliniem că și conjunctura a fost favorabilă. Multe dintre echipele mari ale trecutului, ce făcuseră glorie acestui sport, dispăruseră. Ultimele fiind Olcit și IATSA, ce agonizau puternic încă din anul precedent. Iar "Automobile Dacia", cum se numea acum formația celor de la Colibași, continua să nu reușească să devină cu adevărat o echipă. Avea individualități puternice, marcante, dar atât. Îi lipsea spiritul de echipă, în ciuda eforturilor făcute de Dan Necula, șeful lor. Să nu părăsim sezonul fără a spune că un alt cuplu de la ARO a reușit să devină campion național! Altul în afara celor de care am tot vorbit până acum. Numele pilotului, Ion Mihăilă. El a devenit campionul unei clase a grupei H, în care erau obligați să evolueze cei cu astfel de mașini, fără omologare sportivă. Mihăilă și colegul său, Sorin Țențu, reușind astfel să reînnoade șirul succeselor individuale. Ei se vor afla și în anii următori printre animatorii echipei. Să mai subliniem că podiumul respectivei clase a revenit în totalitate celor de la Câmpulung Muscel. Apogeul celor de la ARO va fi atins în 1995. Când aceștia vor înscrie nu mai puțin de trei echipe numite ARO Muscelul I, ARO Muscelul II și, evident, ARO Muscelul III! Prima dintre ele avându-i în componență pe Mihăilă-Țențu, Radu-Iordache și Vasile Gentoiu-Ion Mărgescu. Al lor va fi titlul pe echipe. Al treilea consecutiv pentru "Muscelul"! Și ultimul. Celelalte două echipe ARO se vor clasa mai jos, dincolo de podium. Însă, în "Raliul Argeșului", cu "macadam" în exces, pe primele două locuri în ierarhia echipelor vom avea surpriza să găsim reprezentantele uzinei de la poalele Mateiașului. E drept că într-o ordine nefirească, cu "II" înainte lui "I", dar tot dublă este! Dacă niciunul din acest adevărat detașament nu va mai fi încoronat campion, patru dintre primele nouă locuri ale clasamentului general vor fi ocupate de musceleni. *Du jamais vu!* Cu Mihăilă în funtea lor, imediat lângă podium. Ce vremuri au apucat să trăiască băieții ăștia! Toate într-o perioadă în care uzina lor se confrunta cu probleme care mai de care mai insurmontabilă. Iar finalul se cunoaște...

Prezențe obișnuite pe podiumuri. Aici, la start.

Femeie și bărbat valahi (Jacques Grasset de Sain Sauveur, finalul sec. XVIII)

Auguste Henikstein, Negustori și boieri de rang secund.
Dragoman (medic)

Sursa imaginilor de pe coperte - *The Romanian World in Images (15th-19th Centuries)*, Interactive CD-ROM, Editura Noi Media Print.

Fuga lui Mavrogheni
din București, 1789,
Johann Loschenkohl

Primirea lordului Ainslie la Principele Moruzi, 1793, din *Views in Turkey, in Europe and Asia comprising Rumelia, Bulgaria, Walachia, Syria and Palestina*, selected from the collection of Sir Robert Ainslie, London 1801

